

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2022

„Je nepřipustné, aby se věci řešily formou mocenskou, intervencí, násilně!“ říká kytarista Štěpán Rak k ruské agresi | Jak se žije na Podkarpatsku ve válečných časech? | Budování demokratického soudnictví | Před patnácti lety odešel legendární fotbalista Alexa Bokšay | O zemědělství za první republiky

Právo na identitu platí

„Není to po prvé, co jsme ‘osvobozování’ Ruskem. Mám pocit intenzivního děje vtu. Nemohu se vyhnout srovnání s románem ‘Rusové přišli!’ Alexandra Chusta, ruského spisovatele z Ukrajiny. Román převypráví vzpomínky z dětství za druhé světové války. Tehdy naši lidé chtěli, aby Rusové přišli. Byli vedeni k přesvědčení, že Rusové přinesou dobrý život, svobodu a bohatství. Nepovím vám, jak to skončí. Pokud to chcete vědět, zeptejte se svých prarodičů. Sám jsem o tom hodně slyšel. Příběhy o tom, jak byla lidem odebrána půda. Někteří lidé si pamatují levnou klobásu, jiní si pamatují, že viděli maso jednou měsíčně v první poválečné dekádě, pokud měli štěstí...“ Takto se nad dějinnými souvislostmi a současnou situací Podkarpatska i celé Ukrajiny zamýšlí mladý rusínský aktivista, inženýr a literát Myhaľ Lyžečko. Jeho další text o současné atmosféře v podkarpatském regionu přinášíme v tomto čísle.

Válka Ruska proti Ukrajině trvá, naštěstí se však ukazuje, že napadená země není tak malá a zdaleka tak bezbranná, jak diktátor v Kremlu předpokládal. Statečně bojuje a neprohrává.

A co Rusíni, jak to s nimi dopadne po skočení této války? Budou to mít těžší, myslí si Lyžečko, a my s ním souhlasíme. Neboť v současné chvíli všechny – pochopitelně! – zajímá, co bude s Ukrajinou. Solidarizují se s ní, pomáhají, co můžou; otázky národní identity, jazyka a práv menšin ustupují do pozadí. Nikoho to teď moc nezajímá. Ani samotné Rusíny ne. „Bude obtížnější být Rusínem v mé zemi, na Ukrajině,“ konstatuje autor. Navzdory tomu, že Rusíni v této válce podporují Ukrajinu a umírají v řadách jejích obránců.

Ale i když je nyní třeba odsunout vše, co se netýká obrany země, nelze ani dnes, a tím méně v budoucnu, zapomínat na nezbytné požadavky týkající se práv Rusínů. Nadále platí nárok na uznání rusínské identity. Tím spíše, že Ukrajina usiluje o vstup do Evropské unie, která má práva národnostních menšin pevně zakotvená ve svých základních dokumentech (zejména v Rámcové úmluvě o ochranně národnostních menšin) a pečlivě sleduje, jak jsou v členských státech EU naplňovány. Zdůrazňuje to i aktuální prohlášení Světové rady Rusínů (viz další stranu tohoto čísla). Problém neztrácí na aktuálnosti ani dnes, a tím spíše po válce.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto archiv

Užhorod na konci léta

Jak žije Užhorod

Jak se žije v Užhorodě během války? Krátká odpověď by zněla “tak normálně”, ale je jasné, že tímto to nekončí.

Po pravdě řečeno, příliv lidí do Užhorodu byl cítit už dva – tři týdny před začátkem aktivní invaze. Na první pohled bylo poznat, že ve městě je mnohem více aut s SPZkami z jiných oblastí Ukrajiny. Lidé si začínali stěžovat, že je obtížné sehnat nájem, protože se najednou všechno obsadilo. Dalo by se předpokládat, že někdo věděl předem o připravující se invazi, i když se veřejně nic nesdělovalo.

Dne 24. února, kdy ruská armáda začala okupovat území Ukrajiny z různých stran, se město zaplnilo lidmi. Lidé prchali z válečných oblastí sem, a lidé odsud se snažili dostat pryč z Ukrajiny. Od hraničního přechodu, který leží na okraji města, se vinula dlouhá kolona vozů.

Za několik dnů bylo město plné lidí, kteří očividně návštěvu Užhorodu neplánovali – uprchlíků, neboli “nucených migrantů”, jak se jim korektně přezdívalo v médiích. Lidé prchali na vlak bez ničeho, jen s jedním batohem. Snažili se vměstnat do stopadesátimístního vagonu, v němž se často mačkalo 300–400 osob.

Když lidé vystoupili z vagonu, často nechápali, kam přijeli; Užhorod “dýchal volně”, jako by se nic nestalo. Místní chodili odpočívat k řece, lavičky a kavárny byly plné, město jednoduše žilo svým běžným životem. Nebylo zde poznat, že v naší zemi právě teď běží krutá válka.

“Nucení migranti” byli ubytováni v místech, která k tomu za běžných okolností nejsou určena: do školních tělocvičen, školek, do sklepů a garáží. O bytech ani nemluvíme, ty už byly dávno plné.

V jedné školní tělocvičně bylo ubytováno 80 osob, vždyť velká část z nich tehdy tvrdila, že přijeli jen “na otočku”. Utíkají před raketami; muži pouze doprovázejí své děti a manželky do bezpečí, a pak se vrací domů. Ale samozřejmě se najdou i tací, kteří se už nemají kam vracet. Jsou to ti, jejichž město zasáhla ničivá vlna a dům (a domov) prostě přestal existovat.

Nic takového se naštěstí nestalo v Užhorodě. Město nad řekou Už nespěchá, nikam neprchá, ani když se vzduchem nese zvuk poplašných sirén. Tato “iluze bezpečí” se drží města jen díky tomu, že území Podkarpatské Rusi bylo zasaženo jen jednou, kdy raketa trefila menší elektrárnu ve Volovci. Jako by místní lidé na sobě měli nějakou neviditelnou vestu a věřili, že díky ní se jim nic nestane.

Pokračování na straně 2

POZVÁNKA

Srdečně zveme na vystoupení dua kytaristů

ŠTĚPÁN A JAN-MATĚJ RAKOVI
v úterý 6. září 2022 od 17 hodin
ve Společenském sále Domu
národnostních menšin, Praha 2,
Vocelova 3.

Světová rada Rusínů k aktuální situaci

„Světová rada Rusínů jednoznačně podporuje co nejrychlejší přijetí Ukrajiny jako kandidáta EU“, praví se v aktuálním prohlášení. SRR zároveň pomůže vládě Ukrajiny, aby mohla splnit všechny podmínky k naplnění práv národnostních menšin ve státech EU. Karpatští Rusíni žijící na Ukrajině brání hranice své země a umírají za Ukrajinu, říká se dále v prohlášení, „i když Ukrajina dosud Rusíny jako národnost neuznala.“

SRR připomíná, že rusínské organizace působící na teritoriu Ukrajiny žádají o přiznání rusínské identity už více než 30 let.

„Světová rada Rusínů se obrací na Radu Evropy, na Evropský parlament i na vládu Ukrajiny s naléhavou žádostí o řešení

otázek rusínské národnosti na Ukrajině.“ Žádá orgány EU, aby podpořily žádost Karpatských Rusínů o uznání rusínské identi-

ty jako samostatné národnostní menšiny na Ukrajině.

„Žádáme Evropskou radu a Evropský parlament, aby dohlédly na dodržování Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin na Ukrajině,“ praví dále prohlášení.

SRR se obrací na vládu Ukrajiny, aby uznala Rusíny žijící převážně v Zakarpatské oblasti za zvláštní autochtonní národ v rámci Ukrajiny.

Žároveň SRR znovu vyjadřuje jednoznačnou solidaritu s Ukrajinou.

Pod textem prohlášení je podepsán

Dr. Stepan Ljavinec, předseda Světové rady a Světového kongresu Rusínů.

Válka na Ukrajině rozděluje i české pravoslavné věřící

Jak píše ve svém článku pro Seznam Zprávy Albert Málek, hlava ruské pravoslavné církve varovala před „silami zla ze Západu“. Nadále tak plní důležitou roli v Putinově válečné propagandě, sleduje tím ale svoje vlastní cíle. Dotýká se to i českých věřících. „V Rusku je zvykem, že církev podporuje stát. Vždy, když ho podporovala, měla se dobře. Ty vazby jsou stále v ruském národě: církev a moc. Je historicky dané, že církev byla v jednotě s vládou,“ uvedl pro Seznam Zprávy Izaiáš Slaninka, biskup olomoucko-brněnské eparchie, což je regionální část pravoslavné církve. Spolupráce se státem se pravoslavné církvi v Rusku vyplácí. Za Putiny vlády došlo k masivnímu stavění kostelů a propagaci pravoslavné víry. Oplátkou za to církev v minulosti oslavovala okupaci Krymu, moskevský patriarcha Kirill dokonce označil Vladimira Putina za boží zázrak.

Sleduje tím však další, jiné cíle. Ruská a ukrajinská pravoslavná církev totiž tvořily dlouho jeden celek. V roce 2018 ale získala ukrajinská církev od hlavy pravoslavné církve v Konstantinopoli částečnou samostatnost. Některé oblastní církve se samostatností souhlasí, jiné,

Foto Marta Lojková Paulová

v čele s ruskou, ji odmítají. Ruský patriarchát podle Slaninky dělá všechno pro to, aby si nad Ukrajinou udržel moc: „Osobně nechápu, proč ruská církev nedá svobodu takovému velkému národu. Jedině snad kvůli moci, tam nejde o nic jiného, ani o peníze. Jenom o moc,“ říká.

Téma ukrajinské církevní nezávislosti rozděluje i pravoslavnou církev v Česku. Podle biskupa Slaninky inklinuje moravská část církve k nezávislosti Ukrajiny, vedení pražské eparchie (územní správní jednotka řeckokatolických, pravoslavných a východních církví, obdoba římskokatolické diecéze - pozn. red.) naopak straní Rusku. Podle teologa a církevního historika Jana Blahoslava Láška se ovšem nedá jednoznačně říct, že by jedna eparchie strnila Rusku a druhá Ukrajině. „Novodobý vývoj vztahů mezi českou a moravskou eparchií je složitý. Řada kněží přišla z Ruska, řada z Ukrajiny,“ uvažuje. Roli podle něj hrají spíš osobní vazby. „Řada lidí, která je v české církvi, je nějak propojená s moskevským patriarchátem. Třeba pan arcibiskup Michal je spolužákem patriarchy Kirilla,“ dodává. Právě arcibiskup Michal stojí v čele pražské eparchie. **top**

Jak žije Užhorod

Dokončení ze strany 1

Na druhou stranu, na obličejích uprchlíků se dal přečíst jejich příběh; nebylo třeba se jich na nic vyptávat, jejich oči byly plné strachu a hrůzy, které ani nejdou popsat. Přijeli z jiné reality, z takové, kde se na ulici nedá koupit zmrzlina, ale zato lze vidět spalené auto nebo zastřeleného člověka.

Když se jich člověk zeptá, jak se u nás cítí, a zda jim nevádí, že tu lidé i nadále žijí relativně bezstarostným životem, tak většinou odpovídají, že jsou naopak rádi, že tento pocit klidu, který pramení z místních lidí, zrovna potřebují.

A mají pravdu, lidé utíkají před hrůzami války, a chtějí nalézt bezpečí a klid, nikoliv stejnou hrůzu a smutek v ulicích Užhorodu, který zatím neměl to „štěstí“ vidět ruské tanky.

První dva měsíce bylo město přeplněné, během polední přestávky bylo obtížné najít si někde místo. Zaplněné byly jak jídelny, tak i dražší restaurace. Přece jenom zdejší uprchlíci nebyli takoví, jaké si člověk běžně vybaví pod tímto pojmem. Nebyli zamotaní do různých hadrů a neprosili o peníze. Prchali před tanky, ne před chudobou.

Poslední dobou jich je čím dál, tím méně. Od okamžiku osvobození Kyjevské oblasti se lidé začali v rámci možnosti vracet domů. Užhorod s kvetoucími sakurami je krásné město, ale lidé přece jen chtějí bydlet u sebe doma, nebo se aspoň podívat, zda jim z bývalého domova ještě něco zbylo. Nicméně hodně takových „nucených migrantů“ zůstane v Užhorodě nadlouho, protože se nemají kam vrátit. Někdo si našel práci jako taxikář, někdo v supermarketech, ně-

komu k práci stačí notebook a internetové připojení.

Ukrajina je přece jen veliký stát, až natolik veliký, že to nejhorší, co se stalo v Užhorodě během ruské invaze, byl problém najít volnou židli na oběd v restauraci nebo místo k parkování, protože vše bylo obsazené.

Styděl bych se, kdybych si na cokoliv stěžoval, protože jsem nezažil ani část toho, co zažili uprchlíci z východních částí země do Užhorodu. Proto se všemi způsoby snažím jim nějak pomáhat. Hodně místních mužů odjelo na frontu bránit Ukrajinu, také těm se snažime pomáhat a shánět potřebné věci.

Užhorod zůstal v „paralelní“ realitě, ve které se tato válka zatím moc neprojevila. Obyvatelé se na ni dívají jako přes tlusté sklo.

MYHAL LYŽEČKO

Přeložil Jiří Kapac

Tento rok je pro mě přelomový, miní Štěpán Rak

Kytarový virtuos, skladatel, hudební pedagog a milovník tramských písní a country hudby **ŠTĚPÁN RAK** oslavil 8. srpna narozeniny. Není to kulaté jubileum, zato má v číslovce dvě sedmičky. A jako vyznavač horoskopů a hvězdopravec – slovo astrolog nemá rád – mu přikládá velký význam. Ve znamení výročí pojednává i řadu svých koncertů, také vystoupení pro naši Společnost 6. září 2022 společně se synem Janem-Matějem.

Co pro vás znamená číslovka 77?

Velkou sílu! Vnímám to společně s Matějem: Oba totiž máme letos zvláštní číselné kódy: Mně bude 77 – a narodil jsem se v roce 1945, Matějovi bude 45 – a narodil se v roce 1977. Proto jsme se rozhodli, že uděláme sérii koncertů a dáme jim do vínku náš číselný kód.

Můžete o těch sedmičkách říct něco víc?

Sedmička z hlediska numerologického symbolizuje planetu Saturn, což je planeta času, čekání, překážek i dlouhých cest. Je to planeta nesnadná, která v člověku ovládá všechny věci nerostného původu. Sedmička má nesmírnou sílu, protože doslova staví člověka na zem. Do reality. A když jsou dvě, tak tuplem, znamenají pro mě přelomovou záležitost.

KONCERTY ON LINE

Jak jste prožíval covidovou dobu?

Především jsem komponoval. Vzpomeňte si, nesmělo se ani zpívat! To bylo jako v pohádce o Půlnočním království i zemi krále Miroslava. Tak jsem si řekl, že na to vyzrají. Když nesmím veřejně hrát ani zpívat, každý den si sednu, zapnu na mobilu video a z čisté vody začnu improvizovat. Buď nějakou písničku, nebo něco jiného. Po celou dobu jsem v době covidu denně natáčel lidem. Mám radost, že se na to těšili, i na dálku to byla úžasná atmosféra. Svá virtuální vystoupení jsem nazval Pozdrav ze země krále Miroslava. Takhle vznikla i řada nových skladeb. Především velká suita Znovu, kterou jsem věnoval svému kamarádovi a koncertnímu partnerovi, člověku neobyčejné statečnosti a síly – Alfredu Strejčkovi, který už čtyři a půl roku neuvěřitelným způsobem srdečně bojuje s ochrnutím končetin. V rehabilitačním ústavu v Prosečnici si zřídil pracovnu, kde pilně pracuje a píše i novou knihu.

To mi připomíná, že pracovnu v zdravotnickém zařízení měl i spisovatel Jaroslav Foglar, jemuž jste kdysi věnovali s Alfredem Strejčkem pořad.

Ano, tak to měl i Jestřáb – Jaroslav Foglar v Thomayerově nemocnici. Udělal si z nemocničního pokoje jakousi klubovnu, s Fredem jsme se tam občas stávkali, sebrali pana Foglara hrobníkovi z lopaty, vzali ho do auta a vyjeli za doprovodu ošetřující sestřičky na koncert pro jeho náctileté publikum. Vzpomínám i na moment, kdy pan Foglar jednomu chlapci řekl: „V lidském pelotonu můžeš být na začátku, uprostřed, můžeš být i poslední. Můžeš prohrát, i to se stává. Ale i když prohraješ, zachovej se jako muž. Vrať se třeba až na startovní čáru a začni znovu. Protože dokud žiješ, není nikdy nic ztraceno.“ Pár dní nato zemřel. A já

Zdroj: Internetové stránky Štěpána Raka

na tenhle zážitek nikdy nezapomenu. Proto se suita, kterou jsem věnoval Fredovi jmenuje „Znovu“. Fred to má jako životní motto.

Zapíšíte své skladby do not, nebo je hrajete vždycky zpaměti?

Teď jste udeřila na citlivou strunu. Mám dost špatný zrak, a je pro mě velice vyčerpávající psát noty. A navíc už léta mám trochu problémy s páteří, což je dáno i kytarou. Takže pro mě je velice obtížné dlouho sedět a psát noty. Není to lenost, můžou za to skutečně mé potíže. Z toho důvodu to je tak, že než se odhodlám nějakou skladbu napsat do not, musím ji delší dobu hrát na koncertech, vyzkoušet mnoho variant, až se ukáží do nějaké konkrétnější podoby. Teprve pak finální verzi zapíšu.

Nemáte zapsané ani improvizace s Matějem?

Pokud jde o společné skladby s Matějem, záměrně je necháváme v rovině improvizace, aby jim zůstala uvolněnost a aby nám to dalo možnost hrát je pokaždé jinak. Každá skladba má svou kostru, ale to „tělo“, které dává skladbě konečnou podobu, se rodí přímo na pódiu.

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH SE PÍŠE ZNOVU

Psali jsme už o tom, že svůj životní příběh se dovídáte postupně. Až v dospělosti jste zjistil, že jste adoptivní syn rodičů Rakových, dozvěděl jste se jméno matky, a nedávno i skutečného otce. Jak jste to vnímal?

Ano, je to skutečně tak. Chci moc poděkovat erudované historičce paní doktorce Haně Kábové, která se pustila do nelehké práce a vydala se po stopách mých kořenů a všeho, co je spojeno s mými biologickými rodiči. Odhalila řadu pozoruhodných věcí, které staví na hlavu pohádky, ve kterých jsem dosud žil. Skutečná pravda o mém původu je nepříkrášlená, mnohem jednodušší a prozaičtější. Loni se přišlo na to, kdo je můj biologický otec Štěpán Luťanský. Mímoходом, talentovaný herec Ivan Luťanský, který v osmdesátých letech minulého století za nejasných okolností předčasně zahynul ve Vietnamu, byl můj bratr.

Váš tatínek Štěpán Luťanský bojoval za druhé světové války na východní frontě.

Ano, tam se taky seznámil s maminkou, Vasilinou (Cecílií) Slivkovou, oba byli příslušníky československých jednotek. Mám také nově objeveného bratra Štěpána Luťanského, fotografa a kameramana, a sestru Blanku. Získal jsem spoustu příbuzných ze strany obou rodičů. Potomci mé matky žijí na Ukrajině, je tam i můj bratr Volodymyr Slivka.

Jak jste se dostal k hvězdoprapectví?

Já se od osmnácti let zabývám věcmi mezi nebem a zemí. Patří sem také takzvané hvězdoprapectví – tento termín mám radši než astrologii. Považuji to za zdroj inspirace. Díky této inspiraci jsem také složil celovečerní cyklus „Znamení zvěrokruhu“, který hrávám na koncertech a má veliký ohlas. Přivedl mě k tomu pan profesor Štěpán Urban, můj profesor kytary na Státní konzervatoři hudby v Praze. Díky němu vím, že pokud se člověk chce o sobě něco dozvědět z hvězd a získat jakýsi jízdní řád života, nejdůležitější je znát přesná data narození. Měsíc a den už teď nezpochybnitelně vím, je doloženo i to, že jsem se narodil v porodnici U Apolináře, znám i číslo pokoje. Chybí mi ještě údaj, na který čekám a věřím, že se ho podaří dohledat – hodina narození. Pro horoskop je to nesmírně důležité.

VÁLKA NA UKRAJINĚ JE KATASTROFA

Vaše rodné kořeny sahají na dnešní Ukrajinu, přesněji na Podkarpatsko. Jak vnímáte tamní současné válečné události?

Pro mě je nepřipustné, aby se věci řešily formou mocenskou, intervencí, násilně! S Alfredem Strejčkem jsme dlouhá léta jezdili po celém světě s naším pořadem VIVAT COMENIUS a všude jsme hlásali úžasné Komenského učení včetně velice silné pasáže o válkách. Říká se tam: zastavte války! Veškeré války, ať jsou vedeny z jakéhokoli důvodu, jsou neštěstím stejně pro vinné, jako pro nevinné. Agrese a válka na Ukrajině jsou pro mě špatné od samého základu. Pokračování na straně 4

Tento rok je pro mě přelomový, miní Štěpán Rak

Dokončení ze strany 3

Pro mě je to katastrofální záležitost tím víc, že mám ukrajinský, přesněji karpatoruský původ. Táta Štěpán Luťanský byl Podkarpatorus - Rusín, a k rusínské národnosti se také hlásil, maminka měla národnost ukrajinskou. Takže i kvůli svému původu, kvůli síle své krve tu válku nedokážu přijmout.

Přiměla vás válka k nějakým aktivitám?

Samozřejmě. Inspirovala mě k tomu, že jsem se účastnil několika finančních sbírek, posílám peníze na pomoc potřebným. A samozřejmě jsem dělal benefiční koncerty pro Ukrajinu a hodlám v tom pokračovat. Navíc do všech koncertů zařazuji variace na ukrajinské písně, na zamilovanou píseň mé mámy „Tys mene pidmanula“, nebo na známou píseň o Dněpru šírém. Z těch melodií vznikla deseti-minutová suita, jejímž základem je improvizace. Nechám se vždycky inspirovat atmosférou v sále. Ohlas je pokaždé obrovský.

Už léta koncertujete se synem Matějem.

Jak se vám s ním hraje?

Skvěle, co si budeme říkat, máme společnou krev. Naše hraní je tím dáno, určují je společná letora i podobné citění hudby. My si nemusíme nic říkat. Jenom posloucháme, co ten druhý hraje, a buď se přizpůsobím já jemu, nebo on mně, nebo se to vzájemně prolíná. Nemusíme hodiny nacvičovat, většinou vsadíme na kartu „teď a tady“. Jistě, máme téma, ale často si ho ani neřekneme, jen ho vnitřně cítíme. Prostě začneme, hrajeme a něco z toho vznikne. Tak se zrodilo i několik skladeb, které hrajeme už léta. A vždycky má to společné hraní hlavu a patu.

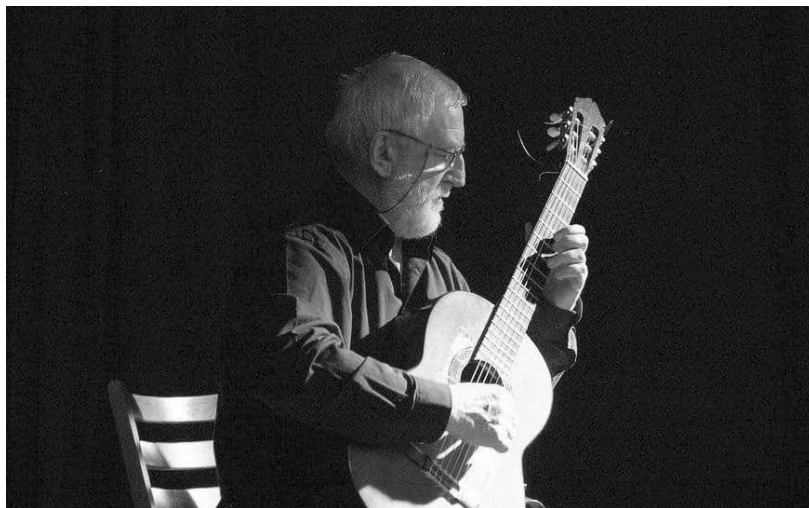
OD HOUSLÍ KE KYTAŘE

Je o vás známo, že máte blízký vztah k trampské a country hudbě. Vystupujete i se soubory těchto žánrů, nedávno například se skvělou skupinou Roháči z Lokte. Jak jste se k těmto žánrům dostal?

Po základní škole jsem chodil na Střední odbornou školu výtvarnou na Hollarově náměstí, kde v posledním ročníku zakládali kamarádi tradiční dixielandovou kapelu. Já se chtěl zapojit, ale uměl jsem jen na housle a ty do toho nešly. Tak kluci řekli, víš co, budeš hrát na basu, to jsou přece takové větší housle. Tak jsem hrál na basu, ale všiml jsem si, že největší úspěch u děvčat mají kluci, kteří hrají na kytaru, zatímco já s basou nikoho nezajímá. Proto jsem se rozhodl, že začnu s kytarou. A mými prvními učiteli byli trampové na břehu Berounky z kempu Hobart. Tihle noví kamarádi mě naučili první akordy a první písničky.

Kytara se vám zřejmě zalíbila...

Doma jsem na ni pořád cvičil a začal jsem hromadit ve výtvarné škole. Rodiče to naštvalo a došlo to tak daleko, že mi kytaru zamkli. Vrátili mi ji, až když jsem slíbil, že budu školu brát vážně, což jsem nakonec udělal, takže jsem absolvoval. Ale trampům jsem zůstal

věrný a našel jsem mezi nimi několik výborných kamarádů.

Trampské téma jste zúročil i hudebně.

Vzniklo CD „Teskně hučí Niagara“ jako můj dárek trampům. Umělecky jsem v něm zpracoval největší trampské hity. Zařazuji je taky na své koncerty vážné hudby a mívají úspěch i u publika zaměřeného na klasiku, hrál jsem je doma i v zahraničí. Trampský svět se mi stal skoro druhým tátou. Moc mě to baví a naplňuje. Matěj má tuhle hudbu také rád.

Vaši posluchači často zažívají, že plynule přecházíte od virtuózně zahrané klasiky k trampským písničkám. Co na to říkají vaše prsty?

Mé prsty... Víte, já už trochu bojuji s problémy, které přináší věk. Především s takzvanými skákavými palci. Zní to legračně, ale v praxi to už moc legrační není, bolí to a komplikuje hraní. Dělá mi to problémy, když hraji různá

a spirituálnímu vyjadřování. Krajinomalbě nebo portrétu jsem se věnoval méně. Vždycky jsem usiloval spíš o něco zvláštního. A to dělám i ve fotografii. Kromě toho vytvářím i fotografiky, různé koláže a vůbec nejrůznější způsoby výtvarných úprav fotografií. Nebo si vybírám taková témata, která jsou sama o sobě zvláštní, různá bizarní zákoutí, která mě nadchnou. Může to být cokoliv, nějaká drobnost, detail, nebo naopak celek. Fotografie pro mě není koníček, ale velký kůň. Některé své výstavy spojuji i s koncertem, jako třeba loni ve Fulneku.

Ve vašem vnímání i tvorbě mají hudba a výtvarná fotografie zřejmě hodně společného.

Výtvarné umění, či fotografie a hudba mají u mě opravdu mnoho společného. Jsou to hodnoty, které mi vždycky symbolizovaly jednotu obou umění. Co je ve výtvarném umění kresba a čára, to je pro mě v hudbě melodie, melodická linka. A to, co je v obraze barevnost, je v hudbě harmonie, akordy, souzvučky. Mám touhu a potřebu malovat hudbou, hudebně kreslit. A naopak. Obraz, který mám ve své mysli, zhudebním tím, že to, co bych tam vytvářel jakožto kresbu, vyjádřím melodickou linkou, a co bych tam dodával jako barvy, to jsou barvy harmonie. Tím v sobě uvnitř spojuji svět hudební a výtvarný.

Vraťme se ještě k vašim narozeninám: jsou sedmasedmdesátiny pro vás magičtější, významnější než jiná jubilea?

Sedmdesát sedm je pomezí, kdy je sedmdesátka už pryč a osmdesátka na krku. Už je to sklonek života... Ale na druhou stranu - není běžné dosáhnout takového věku. Dožít se ho v relativním zdraví je zázrak, za který denně pokleknu a děkuji. Dožít se toho s lidmi, které má člověk rád a kteří mají rádi jeho, to je dar z nebes. Tohle vnímám a přijímám. A dvě sedmičky, které se pojí v té číslovce, mají rytmus dvou Saturnů. Nutí člověka držet se zásady „dvakrát měř a jednou řež“. Měřit, ne rovnou řežat. Chce to trpělivost, zodpovědnost, dbát, aby věci měly svůj pevný základ, aby nebalancovaly na vodě a blátě, aby nebyly jenom na teoriích, ale staly se skutečností a byly zhmotněny. Ať už cestou hudební nebo fotografickou.

AGÁTA PILÁTOVÁ

(Část rozhovoru, který vyšel 4. 8. 2022 na portálu Klasika Plus)

tremola a divočiny, jak tomu říkám. To je skutečně každodenní boj, abych si udržel formu na té úrovni, na kterou jsem zvyklý a na které mě lidé berou. No a když do programu tu a tam zařadím nějakou trampskou písničku, přináší to mnohdy žádoucí rozvolnění vážné atmosféry.

FOTOGRAFOVÁNÍ JE MŮJ VELKÝ KŮŇ Absolvoval jste střední výtvarnou školu, zanechal výtvarné vzdělání nějaké stopy? Malujete, kreslíte, nebo modelujete?

Plynule jsem přešel z malování na fotografování. Už na výtvarné škole jsem inklinoval buď k surrealismu, nebo k náladovému

Před patnácti lety zemřel Alexa Bokšay

Na konci srpna 2007 zemřel legendární fotbalista Alexa Bokšay. Je to už patnáct let, ale vzpomínka na něj zůstává stále živá nejen u těch, kdo ho pamatují, ale i v srdcích současných příznivců fotbalové Slavie, kterou léta úspěšně reprezentoval. Nemohou na něj zapomenout ani jeho někdejší žáci, které učil. Vzpomínají i zdejšní Rusíni, k nimž se rodák z Velkých Lazů na Podkarpatské Rusi vždy hrdě hlásil. Stál také u založení Společnosti přátel Podkarpatské Rusi a účastnil se jejích aktivit. Dokud mohl, jezdil i na světové kongresy Rusínů. Náš pravidelný spolupracovník, sportovní historik Vladimír Zápotocký nám Bokšayovo výročí připomněl; z jeho iniciativy zařazujeme úryvek z publikace Tomáše Piláta *Gentleman trávníků a školních tříd Alexa Bokšay*, která se věnuje osobnímu, sportovnímu i pedagogickému životu slavného slávistického brankáře. Vladimír Zápotocký připravil k textu malou vizičku – stručný přehled jeho sportovní kariéry – a vyhledal i několik archivních fotografií. Celý Bokšayův životní příběh najdete ve výše zmíněné knize.

Začíná „velký fotbal“

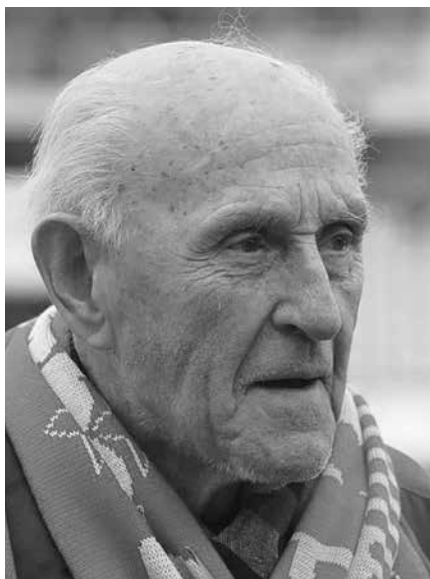
(SK Rus postupuje, Bokšayova cena roste)

„Jednou v neděli, bylo to v den mých šestnáctých narozenin, jsme šli v Užhorodě po korze, procházka cestou do kostela nebo zpět patřila ostatně k nedělním zvyklostem. Zastavili mě tam funkcionáři klubu SK Rus, hned mě zavedli k fotografovi, zaregistrovali do klubu a příští víkend jsem už hrál divizní zápas! Táta k tomu ovšem samozřejmě musel dát svolení.“ Takhle vyprávěl Alexa Bokšay o svých začátcích ve „velkém“, tedy mistrovském fotbalu. Tehdejší otcovo povolení bylo na dlouhou dobu – pokud jde o fotbal – poslední.

Ale tohle samozřejmě nebyl Alexův fotbalový začátek.

Jako každý kluk v Užhorodu, i on hrál kopanou odmalička. „Když jsem slyšel, že to venku duní, jak kluci kopou do míče, hned jsem utíkal za nimi, to se ví!“ Skoro každá ulice měla svoje mužstvo, která mezi sebou organizovala turnaje. „Začínal jsem tedy jako uličník,“ říkal Bokšay s úsměvem. Často jsme hráli bosí, boty nám maminka zamykala – byly na fotbal příliš drahé. I další fotbalové vybavení měli mizerné: jen hadrový míč, někdy balon nafouknutý měchuřinou, občas jako vzácnost míč sešitý z kůžiček. Ten se na hřišti objevoval především díky klukům z bohatých, hlavně židovských rodin. Jak Bokšay později vzpomínal, už tehdy většinou stával v brance a chytal.

SK Rus Užhorod neměl v té době žáky a chyběl mu dorost, funkcionáři tedy „lovili“ přímo na ulicích. Zřejmě někde viděli Alexu hrát, vytipovali si ho a nečekaně ho oslovili na korze při zmíněné rodinné procházce. Alexa Bokšay se tak stal členem tehdejšího nejlepšího podkarpatoruského fotbalového mužstva. První soutěžní zápas, který hrál v zelenobílém dresu SK Rus, byl proti ČSK Užhorod. Rus ho vy-

hrál 2:0. V klubu pak Alexa vydržel deset let, až do roku 1937, kdy začal psát svou další, slávistickou fotbalovou kapitolu.

V průběhu těch deseti let nedostal za fotbal ani korunu!

Užhorod měl tehdy asi dvacet tisíc obyvatel a působilo tam pět fotbalových klubů: židovský, český, maďarský, dělnický a rusínský. Tím posledním byl právě SK Rus, založený v roce 1925. „Ti chlapi, co přišli do SK Rus, hráli předtím za jiné užhorodské kluby, ale jako

Dres Rusj Užhorod: 1929–1937;

mistr Slovenska a Podkarpatské divize: 1933;

mistr Slovenské a Podkarpatské divize východ: 1936;

kvalifikační postup do nejvyšší soutěže ČSR I. ligy: 1936;

účastník I. ligy: 1936/37;

přátelské zápasy „rusínského výběru“

Československé asociace fotbalové:

1932 – 1935 celkem 5 startů;

dres SK Slavia Praha: 1. 11. 1937 – 23.

5. 1945 a stará garda 1958–1966;

vítěz Středoevropského poháru 1938;

mistr protektorátní I. ligy 1939/40,

1940/41, 1942/43;

vítěz Českého poháru: 1941, 1942;

stará garda: 37 evidovaných benefičních zápasů;

reprezentace hráčská

protektorátní Čechy a Morava 1939 – 1940

5 oficiálních zápasů;

reprezentace ČSR internacionálů 1956 –

1962 7 benefičních zápasů;

reprezentace trenérská

hlavní trenér ČSR 1948 = 2 oficiální

zápasy, 1949 = 3, 1955 = 1

mládežnické reprezentace 1947 – 1954 = 12

oficiálních zápasů.

V. Z.

Rusíni cítili nacionální povinnost hrát za Rus. Nechali tedy dosavadní kluby svému osudu a přešli k nám,“ vzpomínal Bokšay. Podle jeho vyprávění tenkrát v Užhorodě nepanovala mezi kluby podobná rivalita, jako například dnes mezi hráči a fanoušky pražských klubů Sparty a Slavie. Hráči i jejich příznivci prý spíš tvořili jakési stavovské, národnostní či sociální kasty, které si vzájemně nevadily. A pokud nějaká rivalita existovala, měla spíš nacionální podobu. Bokšay to upřesňoval: „Bylo to hlavně mezi námi Rusíny a UAC – tedy Maďary. S ČSK – to byli Češi – jsme se snášeli dobře, vždyť jsme měli společnou republiku. Maďari ale neměli Čechy rádi, a nás, Rusíny, taky ne. A Židé (jejich klub se jmenoval UTK) – to byla kasta sama pro sebe.“

Fotbalová mužstva na Podkarpatské Rusi byla tehdy ještě v Mukačevě, Chustu, Berehovu, Sevljuši a některých dalších městečkách. Žádné ovšem nedosáhlo věhlasu SK Rus Užhorod. „Ostatní kluby si nás vážily. Když jsme někam přijeli, nebylo sporu o tom, jestli vyhrájeme, ale o kolik gólů to bude,“ říkal Alexa Bokšay a přidal vzpomínku na své seznámení se s mužstvem: „SK Rus měl tenkrát kabinu na hřišti ČSK (to byl klub období Dukle, něco jako posádková jedenáctka). Když jsem do té kabiny přišel poprvé, zjistil jsem, že mému nejmladšímu spoluhráči je o deset let víc, než mně!“ Alexa Bokšay se ale i přes své mládí stal prvním brankářem.

Tehdejší zázení klubu by dnešním vrcholovým fotbalistům přišlo asi k smíchu. „Po zápasech jsme se umývali v lavoru za maringotkou, samozřejmě studenou vodou, každý na nás přitom viděl. O trávníku se prakticky nedalo mluvit, hřiště samý výmol, byla to spíš překázková dráha,“ líčil Bokšay s úsměvem podmínek SK Rus.

Klub přesto „válel“. Vyhrával divizi Podkarpatské Rusi, divizi východního Slovenska a slovenské mistrovství (v letech 1933 a 1936) a v roce 1936 se dostal do 1. celostátní ligy. „V kvalifikaci jsme měli Hradec Králové, Šumperk, Viktorku Žižkov a Baťu Zlín,“ vzpomínal Bokšay. V lize ovšem SK Rus vydržel jenom rok. „Neměli jsme na to,“ komentoval to Alexa Bokšay lakonicky, ovšem spravedlivě. I tak to ale byla sláva – žádnému mužstvu z Podkarpatské Rusi se nic podobného nepovedlo. V živé vzpomínce zůstával v Bokšayovi i finálový zápas mistrovství Slovenska hraný několik let předtím, v roce 1929. „Hráli jsme sto čtyřicet minut! Ten zápas byl neuvěřitelně dramatický, dvakrát se prodloužovalo po patnácti minutách, k tomu dvakrát deset minut. Rozhodující gól jsem dostal v tom posledním prodloužení z desítky!“

Československá republika měla tehdy pěkně protáhlý tvar, z Užhorodu na Moravu a hlavně do Čech daleko, autobusem trvala cesta do Prahy přes patnáct hodin, někdy i dvacet. Hráči přitom vesměs chodili do práce, a tak si velké časové ztráty nemohli dovolit. „Byli jsme možná první klub v Evropě – v Československu ale určitě – který na ligové a jiné zápasy létal!

Před patnácti lety zemřel Alexa Bokšay

Dokončení ze strany 5

Dělali jsme to z nutnosti, vzdálenosti byly velké a naše letenky nestály o mnoho víc, než jízdenka na vlak," upozorňoval Bokšay na zajímavý historický detail. „Už v roce 1934 jsme letěli do Prahy na přátelský zápas se Slavií a kvalifikační s DFC (mužstvo SK Rus se pokoušelo o 1. celostátní ligu – tehdy ještě neúspěšně). V Praze asi chtěli vidět, jak se hraje fotbal na Podkarpatské Rusi," líčil Bokšay s úsměvem své první fotbalové lety. DFC měl tehdy hřiště na Letné hned vedle Slavie, v místech, kde je dnes Národní technické muzeum. Alexa ovšem tenkrát nehrál, protože měl zraněnou

Poté, co SK Rus postoupil do 1. celostátní ligy, tedy v sezóně 1936/1937, létal k ligovým zápasům do české části republiky běžně. Letadlo Fokker Junkers je z užhorodského letiště dopravilo do Prahy za dvě hodiny, odtud se pak hráči přemísťovali většinou autobusem na zápasy do Plzně, do Kladna, do Náchoda, do Židenic či do Prostějova. „Po zápase jsme se okamžitě vypravili domů, a druhý den ráno zase hned do školy!“ Jelikož většina členů mužstva byla stejně jako Alexa Bokšay, pedagogy nebo studenty tohoto oboru, vžil se pro fotbalový tým SK Rus Užhorod název „létající učitelé“. To označení prý vymysleli čeští novináři a rozhodně sedělo.

„V našem mužstvu byli všichni učitelé, absolventi učitelského ústavu, tento ústav produkoval skutečně výborné fotbalisty. A pak

jedním z nich a přicházím blahopřát svému trenéru ke krásným 95. narozeninám. Alexa Bokšay asi z vrozené skromnosti v rozhovoru v minulém čísle časopisu neřekl, že po hlavním tréninku věnoval spolu s bratry Križovými, Radikem a Kobzarem svůj volný čas nám dorostencům. Byl to silný dorost, soustředil to nejlepší z užhorodských klubů – proto jsme také byli národnostně velice pestrá parta. Každý se chtěl dostat do SK Rusjí! V osmi letech mne přivedl do řad žáků BFTC Berehovo můj strýc dr. Géza Kalocsay (později hráč Sparty, národního mužstva ČSR a po roce 1938 i Maďarska) a po přeložení mého otce do Užhorodu jsem se dostal do SK Rusjí Užhorod.

Měl jsem tedy to štěstí být v péči nejlepších fotbalistů Podkarpatské Rusi.

Žel, smutné události roku 1938 nás Čechy po vídeňské arbitráži rozprášily do všech kou-

Stará garda Slavie 1958, Bokšay stojící druhý zleva ve svetru

Vítězové STEP 1938, Bokšay stojící třetí zprava v brankářském svetru

ruku. Zájezdu se nicméně zúčastnil a tak mohl po letech přispět vzpomínkou: „Když jsme tehdy letěli do Prahy, v Olomouci se strhla bouřka. Pršelo nám do letadla! Museli jsme přistát, nedalo se nic dělat. Ten náš stroj, to byl drkotavý třímotorový junkers takové dost titěrné konstrukce, pokrytý voskovým plátnem. Myslím, že by si dneska do takového stroje nesedl ani zkušební pilot. Ale my byli rádi, že si zase – a třeba i v tom dešti – zahrajeme se Slavií, s Viktorkou Žižkov nebo s Židenicemi.“

„Je neuvěřitelné, co ti kluci byli kvůli sportu ochotni podstoupit,“ obdivuje nadšení užhorodských fotbalistů – včetně Alexy Bokšaye – docent Václav Smetana, lékař, který měl Bokšaye posledních deset let jeho života v ortopedické péči.

Bezpečný brankářský zákrok v duelu STEP Slavia-Milano

sem – tam i nějakého toho učitele,“ vtípkoval Bokšay. „Později mezi námi byl jeden 'neučitel', hradecký fotbalista Frýba. Byla to skvělá parta, takovou jsem nezažil ani ve Slavii ani nikde jinde. A na Podkarpatské Rusi si nás vážili – byli jsme slavní, vždyť jsme to dotáhli až do 1. ligy!“, usmíval se jeden ze strýců tohoto úspěchu, Alexa Bokšay. Podle jeho slov bylo mužstvo SK Rus všude po republice přijímáno velice dobře, nikde nikdy žádný výsměch, segregace, opovržení. Fotbalisté z Podkarpatské Rusi bez jakýchkoliv problémů kamarádili s českými fotbalisty.

Na své spoluhráče z SK Rus vzpomínal jejich někdejší brankář ještě po dlouhých letech s nostalgii. „Bendác zahynul v koncentračním táboře. Kuruc zůstal v Užhorodě. Ivančo se vrátil domů z fronty a zažil autonehodu nákladního auta; rozmačkal ho sud s benzínem. Ján Tóth odešel do Maďarska. Vasil Radik tragicky zahynul. Krajňák strávil deset let v gulagu...“

Neradostné konce týmu, který rozdával radost po hrstech. Však také lidé, kteří chodili na fotbal, měli svůj klub rádi a byli na něj pyšní. S uznáním o něm hovořili i soupeři.

V roce 2006, kdy Alexa Bokšay slavil pětadevadesátku, otiskl časopis Podkarpatská Rus na pokračování ve dvou číslech rozhovor se slavným fotbalistou a milovaným učitelem. Do redakce pak přišlo několik ohlasů, jako třeba tento:

Vážení,
nevím, kolik nás ještě – a pokud ano, kde všude po světě – žije z dorostu SK Rusjí Užhorod. Jsem

tů Čech a Moravy. Ale na ty krásné chvíle v SK Rusjí nezapomenu. Měli jsme tu takové vzory jako Alexa Bokšay (pro maďarské spoluhráče, „Saři báči“) a bez rozdílu národnosti, náboženství nebo rasy (centrforwardem byl nesmírně šikovný Rom Gejza) jsme tvořili malý pestrý národnostní vzorek střední Evropy, který se přes kulatý míč těšil vzájemné toleranci!

A tak trenéře Alexo, i ve svých 82 letech rád vzpomínám a přeji vám podle naší „podkarpatské zásady“ – 100 let a jednu zimu!

JUDr. Jan Strnadel,
bývalý dorostenec SK Rusjí Užhorod

***

Na atmosféru v klubu vzpomínal Alexa Bokšay vždycky rád: „Na rozdíl od Slavie tu nebyly žádné primadony, nikdo se nevytahoval. Měli jsme všichni podobné zájmy a podobné vychování. Moji spoluhráči byli všichni maturanti, uměli se chovat a uměli hezky zpívat! Také jsme často zpívali. Když jsme přišli někam do hospody, ať už před nebo po zápase, nebo třeba na oběd, štangasti vždycky nejdřív chtěli, abychom zazpívali a my jsme jim vyhověli. Bylo to krásné. No a kromě tohoto všeho: vždyť jsem se na Podkarpatské Rusi narodil a měl tam rodinu.“

Osobní poznámka autora: Poprvé jsem slyšel pana Bokšaye zpívat jako devadesátiletého. Zpíval krásně.

V roce 1937 přestoupil Alexa Bokšay do Slavie.

TOMÁŠ PILÁT

Podkarpatské zemědělství v období Československé republiky

Podle statistických údajů z r. 1930 se zemědělstvím na Podkarpatské Rusi zabývalo 58 % obyvatel z celkového počtu 725 tisíc. Z rozlohy země - 12 617 km² - připadalo na zemědělskou půdu 47,5 %, na lesy 48,5 %. Rozloha neobdělávané půdy činila 4%. V soukromém vlastnictví

rý by zemědělec mohl použít k zintenzivnění výroby. Pokud jde o odbyt ovoce, k jeho zvýšení by nepochybně přispělo vybudování většího počtu zpracovatelských a konzervářských podniků, jichž bylo v zemi málo. Existovaly i jiné problémy. Třeba výroba moštu závisela

zemědělství pracovalo i veterinární oddělení při Zemském úřadu s příslušnou veterinární službou při všech okresních úřadech; zaměstnávalo celkem 17 zvěrolékařů. Byla zřízena i diagnostická stanice v Užhorodě. Působily zde i další instituce: úřad pro pozemkovou

Zemědělci při práci

Malá pracovní pauza pro fotografa...

Foto archiv

se nacházelo 77,5 % zemědělské půdy, dalšími vlastníky byly obce a urbariáty (12 %), stát (8%) a církev (2,5 %). Oproti českým zemím byla orná půda na Podkarpatské Rusi obdělávána méně intenzivně. V obilnářské oblasti zde namnoze přetrvával starý trojpolní systém (úhor, ozim, jařina) a v pícinářské oblasti (v horách) se značná část orné půdy na stráních obhospodářovala dvojpolím (úhor, oves, nehnojeno). Pokud jde o kapitálové poměry, v průměru za léta 1926-1931 zemědělci na Podkarpatsku pracovali s aktivním kapitálem 9 560 Kč na 1 ha zemědělské půdy (v Čechách 24 400 Kč, na Slovensku 13 800 Kč). Podkarpatský zemědělec tedy pracoval na 1 ha s aktivním kapitálem rovnajícím se přibližně 40 % kapitálu zemědělství českého. V průměru za uvedená léta byly v jednotlivých zemích docíleny následující výnosy v metrických centech na 1 ha, resp. v prodejní ceně živočišné produkce:

	Podkarpatská Rus	Čechy	Slovensko
Pšenice	9,4 q	21,8 q	16,4 q
Žito	9,3 q	18,9 q	13,6 q
Oves	9,3 q	19,1 q	11,3 q
Brambory	97,8 q	136,3 q	102,1 q
Prodejní cena za 1 kg v Kč			
Hovězí dobytek	4,67	6,43	5,92
Vepřiči	7,83	9,42	8,41
Drůbež	10,42	17,15	16,98
Mléko	1,24	1,51	1,52

Je třeba přitom zdůraznit, že Podkarpatská Rus produkovala a prodávala kvalitní produkty, ať to byl vysoce užitkový dobytek (krávy, volí, koňe), nebo pšenice, víno a tabák. K podrobnějšímu vysvětlení nižších výnosů a prodejních cen zemědělské produkce je nutno uvést, že tamní výrobní náklady zůstávaly relativně vysoké. Hlavními příčinami byly roztržitost a nedostupnost pozemků zejména na vrchovině, častá vlhkost půdy v rovině, vysoká cena výrobních prostředků, dále pak slabší obdělávání půdy a nedostatečné hnojení přírodními nebo umělými hnojivy. Na tomto méně příznivém stavu se podílel i nedostatek kapitálu, kte-

na dodání dostatečného množství skleněných lahví, což se nepodařilo vždy zabezpečit. Vláda ČSR i Ministerstvo zemědělství si těchto nedostatků podkarpatského zemědělství byly vědomy a usilovaly o zlepšení stavu. To, co bylo po staletí zanedbáváno, nešlo odstranit během dvou desetiletí. Přesto bylo na Podkarpatské Rusi vykonáno velké dílo, které zasáhlo všechny obory této oblasti hospodářství.

Čeho se dosáhlo pro rozvoj zemědělství v období let 1919-1939? V oblasti školství a výzkumu byly vybudovány dvě hospodářské školy - první v Mukačevě pro rostlinnou výrobu, druhá pro oblast pícinářskou v Nižních Vereckách. Obě školy absolvovalo celkem 630 studentů. Pro zemědělce malých hospodářství pracovalo 135 lidových hospodářských škol, byly tedy v každé čtvrté obci v zemi. Absolventů těchto lidových škol bylo 94.779. Každá škola poskytovala nejnужnější pomoc. V zemi působilo 22 poraden a 110 poradních kroužků. V oboru výzkumnickém a produkčním byly zřízeny 2 výzkumné stanice v Baktě a Nižních Vereckách.

Čím se například zabývala výzkumná stanice v Baktě? Tamní velkostatek, vzdálený 7 km od Berehova, hospodařil na ploše 700 ha. V roce 1923 jej zakoupil stát. Statek choval plemenné stádo karpatského šedohnědého skotu, stádo ovcí, produkční včelín o počtu 100 rodnin, dále rozmnožoval ušlechtilé osivo a setbu, zaváděl pěstování nových kultur, např. cukrovky, silážních rostlin, kukuřice a slunečnice, soji, atd. U statku působila zemědělská výzkumná stanice, která prováděla odrůdové a drenážní pokusy.

V zemi také pracovaly 3 ovocné a vinařské školky (v Užhorodě, Mukačevě a Buštině), 2 státní pálenice (v Užhorodě a Rosvigově) a státní vinné sklepy v Berehově s odbočkou v Sereďném. V agronomickém oboru bylo vybudováno zemědělské oddělení při Zemském úřadu s 32 odborníky včetně agronomické služby pro okresy. Zemědělské oddělení současně spravovalo většinu státních polonin. Pro

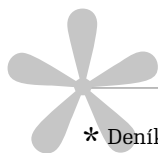
reformu s 50 pracovníky, kulturně technická skupina se 37 pracovníky a odbočka státního zemědělského účetnického ústavu se 6 pracovníky. Stát také organizoval řadu autonomních organizací a korporací, doplňujících státní službu v oblasti zemědělství. V čele agronomické služby stála Zemědělská komora s 12 okresními hospodářskými spolky a celou řadou odborných organizací s působností na Podkarpatské Rusi. Byly to např. Svaz chovatelů šedohnědého dobytka, Zemský svaz chovatelů drobného hospodářského zvířectva s 10 okresními odbočkami, Zemská jednota chovatelů koní, Zemský svaz rybářských spolků a družstev, a další. V čele finančních organizací stála Obchodní jednota hospodářských družstev se 117 družstvy výrobními a spotřebními a „Zemka“ - zemědělské podniky pro zpeněžování a zužitkování dobytka s odbočkou v Batově.

Na závěr uvedme ještě některé údaje o místním ovocnářství a včelařství z r. 1931. Včelařství na Podkarpatsku bylo v tomto období velmi výnosné; z 10 úlů se získalo 90 kg medu, což byl dvojnásobek oproti produkci obdobného množství úlů v Čechách. Pokud jde o ovocné stromy, při jejich pěstování Podkarpatsko dosahovalo velmi dobrých výsledků, a to nejen v kvalitě. Na 100 ha bylo 2000 ovocných stromů, což představovalo největší procento v celé republice. Nejvíce se pěstovalo švestek, jablek, následovaly hrušky, vlašské ořechy, slívy, třešně a višně, meruňky, broskve a melouny. Podkarpatskou specialitou byly tzv. černoslívy, jež se rovnaly bosenským švestkám.

***

Vztah podkarpatského lidu k půdě byl velice silný, to se však do určité míry změnilo. Některé z pasteveckých tradic přetrvaly do dnešních dnů, například letní vyhánění dobytka a ovcí na poloniny. Dnes v zemi žijí nové generace. Jak využijí možnosti hospodaření v zemědělství v nových podmínkách?

VLADIMÍR KUŠTEK

* Deník SME přináší **reportáž Jany Otrivové z válečného Užhorodu** a okolí. (Převzal ji server rusyn.sk.) Válečný konflikt tu připomínají modrozluté vlajky a billboardy s poděkováním obráncům Ukrajiny a prosbou, aby Bůh ochraňoval Ukrajince. Budova místní samosprávy je ze všech stran obestavená valy z pytlů s pískem, je zakázáno tu zastavovat a fotografovat. Užhorod však má stále svoji typickou atmosféru připomínající časy mocnářství i první Československou republiku. Městem pulzuje život v zaběhnutém rytmu. Na železniční stanici je soustředěn centrální příjem humanitární pomoci. Ani tady se nesmí fotit. „Tři měsíce to tu bylo velmi těžké. Teď je situace jednodušší, protože lidé, kteří k nám přicházeli z Kyjeva a Kyjevské oblasti, jsou už doma. Máme tu lidi jenom z Luhanské a Doněcké oblasti, a těch je méně,“ popisuje současný stav viceprimátor Užhorodu Vasil Homonay. Mimořádně – výbornou slovenštinou. A dodává tragickou bilanci: „Máme zprávy o tom, kolik lidí z Užhorodu zahynulo ve válce. Pochováváme každý druhý, třetí den. Jsou to mladí lidé...“

* **Rekonstrukce Muzea Andyho Warhola v Medzilaborcích je v nedohlednu.** Nad dotací ve výši 7,1 miliónu eur totiž visí otazník. Slovenská vláda navrhla zrušit usnesení, kterým peníze na opravu uvolnila. Projednávání tohoto bodu přerušila, a nevrátila se k němu ani na dalším zasedání. Na otázku, kdy se tak stane, úřad neodpověděl. Podle materiálu vlády se totiž projekt nebude moci realizovat.

Kresba Fedor Vico

Prešovský samosprávný kraj už sice od roku 2020 dostal na úhradu kapitálových výdajů 6 miliónů eur, ale růst cen ve stavebnictví způsobil, že v průběhu přípravy projektové dokumentace se investiční výdaje zvýšily o téměř 80 procent, tedy na skoro 13 miliónů eur. „Schválená podoba projektu není v současných podmínkách realizovatelná. Není možné splnit účel poskytnutí finančních prostředků za schválených podmínek, a proto se navrhuje zrušení daného usnesení vlády,“ píše se v předloženém materiálu. Zástupci kraje i muzea doufají ve šťastný konec celého „případu“.

* **Fotbal v Medzilaborcích začali rozvíjet Češi, dnes zdejší klub slaví stovku.** Součástí oslav byl i zápas domácího týmu s bývalými hráči ligy. V rámci bohatého sportovně-kulturního programu byly oceněny některé významné osobnosti místního fotbalu. A zmíněný zápas byl vyvrcholením oslav jubilea. Své stále atraktivní fotbalové umění předvedli například Vladimír Kinder, Martin Obšitník, Ondrej Krištofik, Vladislav Zvara, Jozef Kožlej či Pavol Diňa a taky dvaasedmdesátiletý Dušan Galis. Hrál se dvakrát třicet minut a zápas Intenacionáli Medzilaborce - Intenacionáli Slovensko nakonec skončil 4:5. Potěšil akterý i početné diváky.

* **Na vyhlídkové věži na Dukle rekonstruují obě kopule.** Turistické lákadlo na slovensko-polském pohraničí si turisté toto léto už neužijí. Na výhledy z vyhlídkové věže můžou zapomenout. Mnozí přitom do kraje pod Duklou váží cestu dlouhou stovky kilometrů. Jednou kvůli výměně oken, jindy kvůli modernizaci expozice v přízemí,

jindy pro další rekonstrukční práce... Už několikrát se takhle turisté v létě vraceli od vstupu na věž zpátky. Teď se návštěvníci nedostanou ani ke vchodu. Stavba je kompletně oplocená a zanedlouho bude obklopená lešením. „Druhá etapa prací bude probíhat v letních měsících, a zahrnuje celkovou rekonstrukci obou kupolí, samozřejmě i bourací práce, práce na fasádě a elektroinstalaci, a nové světelné a zásuvkové projekty,“ ozřejmil důvod zavření věže ředitel Vojenské-ho historického ústavu v Bratislavě Miloslav Čaplovič.

* Originální rusínský program, zážitky podle vlastního vkusu a pobyt v neprobádaném národním parku. Od 19. do 31. srpna se uskutečnil **festival Objevte Poloniny**. „Je to doba, kdy je pěkně vidět mléčná dráha, teplo je tak akorát a vzduchem se výborně šíří zvuky a vůně,“ lákali na akci pořadatelé. Festival se letos poprvé rozšířil do všech tří poloninských údolí. Stakčín, Ladomirov, Topoľa, Ulič nebo Nová Sedlica - to jsou obce obklopené nejvýhodnějším slovenským národním parkem - NP Poloniny. A ve všech se uskutečnily nejrůznější aktivity, setkání, koncerty, výstavy a další kulturně-spoločenské akce.

* V Údolí smrti v katastru obce Kružlová byla k mání další sběratelská rarita - **nulaeurová (0 eur) bankovka**. Mnozí zájemci na ni čekali celou noc, fronty byly dlouhé. „V prvním dni, kdy byla v prodeji, bylo prodáno 2.800 kusů bankovky a elektronické objednávky máme na dalších 500 kusů,“ řekl k tomu starosta obce Kružlová Adrián Guža. Zvláštní platidlo bude až do vyprodání k mání v tamní prodejně suvenýrů.

* **„Ztrátou Podkarpatské Rusi se Československo stalo vazalským státem Sovětského svazu,“** říká historik Tomáš Řepa. „Sovětská správa v letech 1944 a 1945 byla okupační, dělala si, co chtěla - a pomáhala jí loutková reprezentace složená z místních komunistů a loajálních kádrů. Prezident Beneš měl obavy, aby podobnou taktiku Sověti nepoužili i na Slovensku - asi to pak byl jeden z důvodů, proč se tak důrazně nevymezoval. A pak už vlastně ani nebylo co řešit: 29. června 1945 došlo k uzavření smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem a Podkarpatská Rus byla předána do rukou Sovětského svazu. Někteří Rusíni, a bylo jich až 25 tisíc, se rozhodlo pro odchod do Československa. Státní kasu a cennosti na tomto území si Sovětský svaz ponechal ve svých rukou. V roce 1957 totiž byla uzavřena dohoda o vzájemném zániku nároků, kdy Sověti Československu vyplatili nějaký směšný obnos, velké investice, které tam léta směřovaly, byly odepsány, říká Řepa. Na otázku, jestli tedy byla ztráta Podkarpatské Rusi potvrzením bolševizace, historik odpovídá: „Jednoznačně byla. Byla přinejmenším potvrzením jednostranného příklonu k SSSR, který přerostl až v otevřeně vazalský vztah. Podkarpatská Ukrajina nebyla v očích mnoha tak důležitým územím, aby stálo za to se vzepřít. A pro Sověty platilo, že účel světlí prostředky.“

* Osobností spjatou s tragickými událostmi na Podkarpatské Rusi v letech 1945/1946 byl generál **Antonín Hasal (1883-1960)**, významný velitel československé armády, legionář. Na serveru rusyn.sk. se mu věnuje historik Ivan Pop. Po podpisu čs.-sovětské dohody 8. 5. 1944 o poměru mezi čs. správou a sovětským velením byl zřízen Úřad pro správu osvobozeného území v čele s vládním delegátem. Jeho součástí bylo vojenské Velitelství osvobozeného území (VOU). Dekretem prezidenta 12. 6. 1944 byl generál Hasal jmenován do funkce velitele osvobozeného území. Dne 27.10.1944 spolu s vládní delegací v čele s ministrem Františkem Němcem přijel na Podkarpatskou Rus do Chustu, určeného sovětským velením za sídlo čs. vládní delegace. Hasal měl zajistit na osvobozeném čs. území vojenskou správu, vyhlásit mobilizaci a uskutečnit veškerá opatření ke znovuzřízení čs. branné moci. Avšak sovětské „komandatury“ tomu zabránily. Začátkem roku 1945 pod tlakem sovětských orgánů a jejich loutek „Národní rady Zakarpatské Ukrajiny“ se VOU v čele s gen. Hasalem přemístila na Slovensko. Velitelem VOU zůstal až do dubna 1945. V letech 1945-46 byl ministrem dopravy v první i druhé poválečné vládě ČSR, poté přednostou Vojenské kanceláře prezidenta republiky. Po abdikaci prezidenta Beneše odešel do exilu, v USA byl poradcem úřadu americké vlády pro otázky východní Evropy, předsedou Svazu čs. důstojníků v exilu. Dne 29. 6. 1990 byl v plném rozsahu rehabilitován.

Vědci o Rusínech a Podkarpatsku

Odbornou literaturu o Rusínech a Podkarpatské Rusi obohatily další publikace vydané na Slovensku. Jsou určeny nejen odborně, ale i širší veřejnosti zajímaví se o dané téma. Na studii **Juraje Žadanského Hospodářsky a sociální vývoj Podkarpatskej Rusi 1919–1939** jsme upozornili už v minulém čísle PR. Vydalo ji Združení inteligencie Rusínov Slovenska. Jak v úvodu píše Ján Lipinský, vydání inspiroval český historik Jan Rychlík, který se ve své monografii Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946 pochvalně zmínil o Žadanského disertační práci. Vydání tak nepřímou reakcí na tuto výzvu.

Hospodářský a sociální vývoj podkarpatského regionu zůstával dosud v pozadí zájmu historiků. Žadanského text je tak významným příspěvkem do „karpatoruské“ tematiky, ale jeho hodnoty spočívají především v kvalitě uchopení a zpracování tématu. Autor obhájil svou disertační práci už v devadesátých letech minulého století, ale fakta a analýzy ani po letech nezestály.

Knihla je uvedena historickým přehledem o začlenění Podkarpatské Rusi do ČSR a o politickém vývoji regionu. V závěru kapitoly autor případně konstatuje: „Hlavním politickým problémem ve vývoji Podkarpatské Rusi v rámci unitární ČSR byl boj o její smluvní i ústavní zakotvení autonomie. Mezi autonomismem, separatismem a nacionalismem se rozhořel politický zápas o nové uspořádání vnitřních poměrů na Podkarpatské Rusi, který se nebezpečně vyostřil po nástupu fašismu v Německu a dovedl vývoj na tomto území až k jeho obsazení horthovským Maďarskem v březnu 1939.“

Většinu knihy věnuje Žadanský hlavnímu předmětu zájmu - ekonomice, tj. zemědělství, průmyslu, domácí výrobě, tržním vztahům. Dále sociálním otázkám, tj. pracovním podmínkám a mzdám, postojům obyvatel, protestním hnutím ve 20. letech a organizovanému stávkovému hnutí, dopadům hospodářské krize a vývoji do konce třicátých let. Zároveň přitom nepomíjí významný pokrok, který přineslo demokratické Československo, snažení úřadů, institucí

i humanitárních organizací o zlepšení poměrů a zvyšování životní, vzdělanostní a kulturní úrovně lidí. Cennou součástí publikace je množství přehledně uspořádaných faktografických údajů a tabulek zachycujících národnostní a náboženské složení obyvatel, vzdělanost a složení profesí, vystěhovalectví, výsledky voleb do obecních a zemských zastupitelstev, z nichž vyplývají pozoruhodné závěry o vývoji sociálních poměrů i názorového spektra lidí, o sociální struktuře atd. Nechybí ani přehled názvů sídel doplněný o současná jména v ukrajinštině.

Rozsáhlý seznam pramenů a literatury může čtenářské veřejnosti sloužit i jako orientace pro další studium.

Text doplňuje řada vhodně vybraných dobových fotografií.

***

O Rusínech v nejvýchodnější části Slovenska jsme dlouho mnoho nevěděli, leda zeměpisný fakt, že region leží zhruba na hranici mezi západní a východní Evropou. O národnostně rozmanité kraji natočil slovenský režisér *Marko Škop* před patnácti lety vynikající dokumentární film *Jiné světy*, který se promítal i v našich kinech. Protagonisté snímku reprezentovali jednotlivá etnika, Šarišany, Rusíny, Židy, Romy atd. O své rusínské identitě i o tom, jak vidí její budoucnost, ve filmu tehdy hovořil výtvarník Fedor Vico. Na tento dokument jsem si vzpomněla při četbě sborníku historických studií v publikaci **Dejiny Rusínov na Spiši**. Vydalo jej Múzeum Spiša ve Spišské Nové Vsi. Jde o vysoce erudovanou knihu, v níž čtveřice autorů, **Martin Furmanik, Juraj Pavlis, Mária Staňová Michalková** a **Miroslav Števík** mapují historii regionu skrze významnou část jeho obyvatelstva - Rusíny. Podobná komplexní publikace na toto téma dosud nevyšla.

Východiskem knihy je multietnicita kraje, jeho národnostní bohatství. Hlavním tématem jsou zdejší Rusíni, jejich národnostní i konfesionální vývoj, hospodářské poměry, sociální situace, vzdělanost a kultura. Pozornost je věnována fenoménu vystěhovalectví i dosud málo zpracovanému stěhování do SSSR a reemigrace zpět.

Autoři sahají v historickém přehledu až k přelomu 14. a 15. století. Miroslav Števík klade příchod Rusínů do regionu již do tohoto období. Tehdy se podle archivních dokumentů zmiňuje přítomnost Rusínů a Valachů. Autor pojednává osídlování Spiše rusínským obyvatelstvem mezi čtrnáctým a sedmáctým stoletím a přesvědčivě dokládá přítomnost rusínského prvku v jednotlivých místech Spiše; cituje prameny i literaturu. Podrobně se věnuje vývoji v jednotlivých obcích, a souběžně i vývoji náboženských poměrů v nich, které charakterizovaly rusínské obyvatelstvo. Uvádí řadu cenných, dosud málo citovaných údajů.

Rusínům na Spiši v letech 1848–1918 se věnuje Juraj Pavlis. Svou kapitolu rozčlenil podle jednotlivých obcí (Osturňa, Velký Lipník, Stráňany, Jakubany atd.). Velkou pozornost věnuje obci Sulín, v níž žily významné rusín-

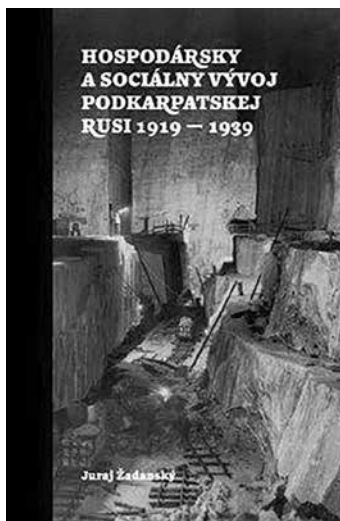
ské osobnosti Ivan Andrejovič Stavrovský a Július Ivanovič Stavrovský-Popradov.

Rusíny na Spiši od r. 1918 - tedy v období první Československé republiky a později, sleduje Martin Furmanik. V této době dochází k národnostnímu vzestupu. Už 7. listopadu 1918 založili Rusíni severovýchodního Slovenska ve Staré Lubovni první národní radu. Prvními organizátory (nejen) tohoto snažení byli řeckokatoličtí kněží. V národnostních otázkách vůbec stála církev v popředí, také proto jí věnuje autor velkou pozornost. Už od začátku se však projevovala „nejednotnost představitelů Rusínů v otázce dalšího osudu rusínského národa“, připomíná autor. Diskutovali však především předáci, zájem prostých obyvatel o politický život byl zprvu jen vlažný. Furmanik se zabývá kulturními a osvětovými aktivitami v jednotlivých obcích, snažením o školy s rusínským vyučovacím jazykem aj. A v té souvislosti i sociální a ekonomickou strukturou lokalit. Uvádí řadu zajímavých archivních dokumentů i přehledných tabulek. V pasáži o období Slovenského štátu připomíná, že „vládnoucí Hlinkova slovenská ľudová strana považovala Rusíny za problémovou skupinu obyvatelstva, a proto se snažila snížit její stav aspoň statisticky.“ Rusínský život byl násilně utlučen i během komunistického režimu, zato ožil po roce 1989. Zvláštní oddíl autor věnuje složitému národnostnímu vývoji v letech 1989–2020, kdy si Rusíni konečně mohli zvolit a při sčítání zaznamenat svou národnost.

Závěrečná stať Márie Staňové Michalkové se věnuje spišským Rusínům z etnografického hlediska. Podrobně pojednává o zemědělství, průmyslu a domácích řemeslech, o stravování a jídlech všedních i svátečních, o odívání, obřadech a rodinných oslavách či zvykosloví.

Každá ze statí obsahuje řadu pozoruhodných skutečností, spolehlivě podložených faktografickými údaji, prameny, archivy i terénním výzkumem autorů. Jde o seriózní vědeckou, přitom čtivou publikaci, která dělá autorům i vydavateli čest a poskytne čtenářský zážitek z objevování dosud málo známého.

AGÁTA PILÁTOVÁ

„Bdít nad zachováním zákona“ Československá justiční správa na Podkarpatské Rusi. Část III.

S ohledem na jistou podobnost mezi východním Slovenskem a Podkarpatskou Rusí, včetně výskytu rusínského obyvatelstva, jakož i nutnou administrativní potřebu, bylo u košické soudní tabule, resp. později košického vrchního soudu, zřízeno k 1. lednu 1921 podkarpatoruské oddělení. Jeho vznikem byla zaručena jak jednotnost rozhodování, tak byl zároveň dán výraz faktu specifčnosti Podkarpatské Rusi a respektu k jejímu zvláštnímu statusu, byť nestvrzeném udělením autonomie.

Jako obvykle vytvářelo obtíže Ministerstvo financí, které mělo problém pochopit smysl celého nařízení. Jisté obavy vyjádřilo i Ministerstvo vnitra, resp. jeho legislativní oddělení, které se obávalo, aby toto nařízení neprejudikovalo některé věci, které se měly týkat autonomie Podkarpatské Rusi a Ministerstvem vnitra připravované zákonné předlohy. Ministerstvo spravedlnosti však považovalo obavy Ministerstva vnitra za liché a naopak pokládalo „za mimořádný úspěch, že podařilo se mu osobní intervencí svých zástupců získati souhlas jak guvernéra Podkarpatské Rusi, tak politických kruhů její pro spojení Podkarpatské Rusi s východním Slovenskem pod jednou tabulí.“ Od dalování vydání nařízení vyvolávalo obavy, zda tato dohoda nepadne. Její brzká realizace měla také zabránit pozdějšímu volání po samostatné podkarpatoruské soudní tabuli, neboť by se mohlo argumentovat skutečností, že se společná tabule již osvědčila. Tak jako tak pak při společné tabuli musely existovat specializované senáty pro Podkarpatskou Rus. Ministerstvo spravedlnosti s podporou ministerstev unifikace a plné moci pro správu Slovenska požádalo, aby osnova byla předložena na vládu a tam projednána. Ministerstvo vnitra telefonicky vyrozumělo Předsednictvo ministerské rady, že ponechává na svém ministrovi, jak rozhodne. Předsednictvo ministerské rady dospělo k prakticistnímu závěru, že se předloze příkládá přílišný politický a ústavní význam a ve skutečnosti zčásti naplní volání podkarpatoruských zástupců po vlastní soudní tabuli. Na jednání vlády dne 3. prosince 1920 pak premiér Jan Černý, vystupující též jako ministr vnitra „výslovně upustil od námitek tohoto ministerstva.“

Státní správa i vláda si uvědomovaly nutnost zastoupení podkarpatoruského živlu v rámci podkarpatoruského oddělení jak z důvodů věcných (znalost jazyka a zákonů), tak i politických. Zastoupení domácích soudců v oddělení si ostatně přáli podkarpatoruští politici. Do čela civilního senátu košické soudní tabule byl postaven její viceprezident Konstantin Petrovič Mačik (nar. 15. května 1862), s čímž projevil souhlas podkarpatoruští političtí představitelé i guvernér Žatkovič. O místo v čele trestního senátu se hlásil Emil Toronský (nar. 21. října 1885). Jeho žádost justiční

Viceprezident Soudní tabule v Košicích Konstantin Petrovič Mačik.

správa přímo uvítala, navíc měl i požadovanou podporu místních elit, neboť po první světové válce byl povolán do guvernérova direktoria. Kromě toho také sestavil maďarsko-ruský/rusínský právní slovník za podpory Ministerstva školství a národní osvěty a nevyhýbal se ani dalším odborným publikačním počínům.

Již zmíněným viceprezidentem Soudní tabule v Košicích se stal jiný Rusín, Konstantin Petrovič Mačik, jenž po první světové válce krátce sloužil v jugoslávské Subotici, ale pozitivně reagoval na výzvu československého Ministerstva spravedlnosti a přešel do československých služeb. Při odjezdu z Jugoslávie mu tamní vláda udělila řád Bílého orla. Zisk odborníka Mačikova formátu pro československou justici byl nepochybným přínosem, neboť pomohl zkonsolidovat neuspořádané poměry a na vlastní náklady vydal překlad civilního řádu a rusko-maďarský terminologický právní slovník. Při odchodu do penze počátkem třicátých let mu byl udělen díky československé vlády, neboť v úřadě „vynikl nestranností a zralostí úsudku, a zvláště se zasloužil o vybudování podkarpatoruského oddělení vrchního soudu v Košicích po stránce judikaturní.“

Do podkarpatoruského oddělení pak byli jmenováni další soudci se vztahem k Podkarpatské Rusi. Šlo o Igora Fengyu (nar. 29. července 1876), jenž byl rusínského původu, a dále Josefa Legezu (nar. 8. července 1882), který byl sice rusínského původu a řeckokatolického náboženství, ale byl

vnímán jako Maďar. Důležité však bylo, že uměl rusínsky a že byl schopným a pilným právníkem. Oba byli jmenováni po souhlasu guvernéra a viceguvernéra.

Jiní domácí soudci pak byli jmenováni přímo na Podkarpatské Rusi, např. na počátku dvacátých let se velmi osvědčil Viktor Adamkovich (nar. 8. října 1875), jenž vedl sborový soud v Užhorodě, při jehož vedení se „výborně osvědčuje“, jak bylo konstatováno ve vládním materiálu. Jeho jmenování do čela soudu bylo ovšem poněkud kalkulovaným riskem, kdy si státní správa uvědomovala nutnost jmenovat někoho z domácích kandidátů, ale aby dotyčný byl též člověk loajální a pro funkci způsobilý. Nebylo totiž tajemstvím, že v roce 1915 byl Adamkovich „disciplinárně trestán pro dělání dluhů a nemírné pití lihovin, čímž porušil stavovskou čest. Avšak jest zároveň zjištěno, že předtím vedl život řádný a že pití se oddal teprve, když se ruská vojska blížila [k] Humenému, kde on tehdy byl soudcem. Disciplinární rozsudek výslovně zjišťuje, že polehčujícím bylo, že se Adamkovich v dobách předchozích vždy velmi dobře choval a jen z nervosy přivoděné hrůzami nepřátelského vpádu, činy, pro které byl odsouzen, spáchal.“

Nutno ještě poukázat na to, že Adamkovich je uvědomělý člen svého ruského národa a že nutno přihlížeti i k rozčilení z národních důvodů, když musel při bližení se ruských vojsk sloužit zájmům maďarských.

Poněvadž Adamkovich i po převratu vede úplně řádný život soukromý a plní k úplné spokojenosti i své úkoly služební, jsa výtečně kvalifikován, má Ministerstvo spravedlnosti za to, že jest rozhodnutí jeho postavit i Adamkoviche v čelo sborového soudu užhorodského zcela odůvodněno. Nutno zdůrazniti, že Adamkovich po převratu vedl tři čtvrti roku úplně sám, když ostatní soudcové odepřeli složití slib poslušnosti, okresní soud v Mukačevě [!], u kterého jest systemizováno šest soudcovských míst.“

Adamkovich byl velmi nepopulární u maďarského obyvatelstva, které si stěžovalo, že nedodrжуje jazyková nařízení při úřadování, přičemž nepřátelsky se vůči Maďarům měl chovat jak při řízení soudu v Mukačevu, tak také v Užhorodě.

K užhorodskému sborovému soudu se podařilo získat i další Rusíny, např. Ilju Hadžegu (nar. 4. srpna 1873), Konstantina Dionýsa Duba (nar. 25. října 1878) a Kornela Mogilnického (nar. 24. června 1873), jenž byl za války z politických důvodů penzionován a posléze internován v Thalerhofu spolu s množstvím Čechů. Po skončení války se ucházel o místo v československých službách a „byl vzhledem ke svému fyzickému stáří, vynikajícím schopnostem a platným službám“ politicky nepominutelný, tudíž byl povýšen ad personam. Všechny návrhy opět byly předem projednány s guvernérem a viceguvernérem.

DAVID HUBENÝ

Váhání s autonomií

(Dokončení studie z předchozích čísel PR o připojení Podkarpatska k Československu v r. 1919)

Podle čs. Ústavní listiny měl sněm na Podkarpatské Rusi fungovat jako zákonodárný orgán, avšak z toho vyvstávají hned dva problémy. Zaprvé, do této doby nebyly nikým vydány volební předpisy upravující možnost volby do rusínského sněmu. Druhým problémem byla nutnost podpisu zákonů prezidentem republiky, což byl odklon od původních ustanovení minoritní saint-germainské smlouvy. Tyto nesrovnalosti se ovšem týkaly i dalších odstavců, zejména odstavce 6, který uváděl funkci guvernéra. Od malé smlouvy ze St. Germain se odchyloval tím, že guvernéř Podkarpatské Rusi měl být nyní sice jmenován prezidentem, ale na návrh vlády. Byl tak tedy naprosto závislý na čs. vládě a jejích rozhodnutích.

Změna generálního statutu Podkarpatské Rusi

Československá vláda stále váhala a nechtěla zatím plně uskutečnit všechna ustanovení § 3, ale ve snaze alespoň částečně vyjít vstříc Ústavě došlo dne 26. dubna 1920 ke změně generálního statutu Podkarpatské Rusi. Změna generálního statutu byla vydána jako vládní nařízení č. 356/1920 Sb. a nově tak vznikl příslibený post guvernéra ale i viceguvernéra, který nahradil dosavadní funkci administrátora. Guvernéř zastupoval Podkarpatskou Rus při jednání s vládou, řídil jednání guberniální rady a kontrasygnoval veškerá nařízení vydaná Civilní správou pro území Podkarpátí. Mezi jeho další pravomoci patřilo také jmenování učitelů, soudců a úředníků Civilní správy, ovšem na návrh jejího příslušného referenta, tzn. viceguvernéra. Z toho je možné usoudit, že funkce guvernéra byla čistě reprezentativní, jelikož rozhodující moc měl v rukou opět administrátor, nyní akorát nazýván viceguvernéř. Viceguvernéř tedy stál v čele všech referentů úřadu Civilní správy. I nadále byl jmenován prezidentem republiky na návrh československé vlády. V případě neshod mezi guvernérem a viceguvernérem měla spor rozsoudit československá vláda. V rámci nařízení o změně generálního statutu zaniklo i původní direktorium, od této doby měla činnost vykonávat guberniální rada.

Celkově fungování guberniální rady blíže specifikoval § 4 až § 16. (Guberniální rada skládá se z guvernéra jakožto předsedy a viceguvernéra jakožto místopředsedy, z 10 členů volených a 4 členů jmenovaných vládou.) Guberniální rada měla stejně jako předchozí direktorium fungovat do zřízení rusínského sněmu. Rovněž její působení bylo omezeno čistě na roli poradního orgánu bez výraznějších pravomocí. Paradoxem zůstává, že guberniální rada nikdy vytvořena nebyla.

Žatkovič odchází...

Guvernérem Podkarpatské Rusi byl dne 5. května 1920 jmenován Grigorij Žatkovič

Z Nové Sedlice na východním Slovensku

a pozici viceguvernéra nově obsadil český úředník Petr Ehrenfeld. Proti jmenování Žatkoviče guvernérem protestovali především stoupenci rusofilského směru, který během posledního roku získal na Podkarpatské Rusi opět na oblibě. Podporu měl totiž i u českých politiků z národně-socialistické a národně-demokratické strany. Právě strach pramenící z komunistické hrozby byl důvodem, proč se československá vláda společně s prezidentem snažili vyhýbat požadavkům rusínských politiků na autonomii. Domácí rusínské obyvatelstvo, které bylo navíc stále těžce poznamenáno a zbídačeno válkou, snadno podléhalo vlivům všudypřítomné komunistické agitace a hlavní složku inteligence i nadále tvořili Maďari. Za takovéto situace bylo naprosto nemožné zřídít na území Podkarpatské Rusi autonomii. I proto byl stále udržován výjimečný válečný stav. Sám G. Žatkovič velice rychle po nástupu do své funkce v červnu 1920 pochopil, že jeho role je víceméně bezvýznamná. Po pouhých deseti měsících v úřadě podal dne 16. března 1921 demisi, přestože prezident Masaryk dříve věřil, že právě u Žatkoviče nalezne pochopení pro odklad autonomie. Nesplnění již téměř dva roky starého slibu se stalo hlavní příčinou Žatkovičova odchodu. Demise však nebyla zprvu prezidentem přijata. Naopak s radostí vítali Žatkovičův ústup čeští představitelé velkoruského směru, zejména pak senátor Václav Klofáč současně též poslanci Hajn a Matoušek. Prezident Masaryk poté opakovaně podanou demisi dne 16. dubna přijal. Grigorij Žatkovič se pak vrátil do USA a snažil se působit odtamtud, leč jeho vliv byl minimální. Post guvernéra zůstal následně dva roky neobsazen a vše tak řídil viceguvernéř Ehrenfeld.

Faktem zůstává, že ačkoliv českoslovenští vysokí političtí reprezentanti požadavek autonomie odkládali, v průběhu roku 1920 vznikly hned tři návrhy zákona o autonomii, nazývané též Ústavou Podkarpatské Rusi. První návrh byl vypracován ministerstvem vnitra, druhý guvernérem Žatkovičem a třetí Kanceláří prezidenta republiky. V dalším roce vypracovalo

Foto Marta Lojková Paulová

ministerstvo vnitra dokonce ještě dva návrhy. Každý z návrhů pojímal rozsah autonomie, která měla být na Podkarpátí zavedena, rozdílně, ale měly i mnoho rysů společných. Podkarpatská Rus měla mít v každém z případů zastoupení v Národním shromáždění, nadále měla fungovat i pozice a úřad guvernéra. Žádný z návrhů však nikdy prezidiem ministerské rady nebyl schválen. I přesto, že během roku 1921 navštívili Podkarpatskou Rus prezident Masaryk, premiér Jan Černý a ke konci roku nový ministerský předseda Edvard Beneš, žádné nové posuny to v jednáních nepřineslo.

Problémy zůstaly

Ani stávající ani následující vedení československé exekutivy a legislativy nedovedlo situaci na Rusi vyřešit. Problémy se s Podkarpatskou Rusí vysloveně táhly po celou dobu jejího připojení k Československu. Zmínit lze ještě okrajově tzv. župní zákon z roku 1920, který se nikdy nepodařilo zcela realizovat a na území Podkarpatské Rusi vedlo jeho schválení pouze ke snížení počtu žup ze čtyř na tři. Významná pozemková reforma probíhající od roku 1919 také nenašla na Podkarpátí plného uplatnění. Hlavní příčinou byl nedostatek orné půdy, který by se mezi rolníky rozdělil. Pokusů o zavedení autonomie se do začátku války objevilo ještě několik, všechny bez úspěchu. Nešťastný osud pronásledoval rusínský národ i po druhé světové válce, kdy byla Podkarpatská Rus bez okolků zabrána Rudou armádou a nekompromisně připojena k Ukrajinské sovětské socialistické republice. Sen o autonomii byl od začátku snem oné nepočtené rusínské inteligence, navráťivší se navíc zčásti z emigrace. Převládající většina nevzdělaných obyvatel se k nové republice stavěla víceméně apaticky, pro ně šlo pouze o nahrazení maďarských „pánů“ československými. Důležitější je si však uvědomit, že Československu se za krátkých dvacet let povedlo na Rusi provést nesmírný sociální a kulturní pokrok, který vedl ke snížení negramotnosti a ekonomické stabilizaci.

ANNA TERMEROVÁ

O historii knihoven na Podkarpatsku

(Dokončení z minulého čísla)

Užhorodští knihovníci měli možnost bydlet v dané budově, což se ukázalo jako velmi praktické s ohledem na poskytování služeb čtenářům veřejné knihovny. V Užhorodě v ulici „Teatralnyj provulok“ byly vytvořeny dva samostatné vchody. Jeden z nich sloužil pro vstup do části budovy, kde žil knihovník (nyní to je vchod do Zakarpatské oblastní dětské knihovny), druhým se vcházelo do veřejné knihovny (nyní vchod do Užhorodské městské knihovny).

Knihy ve sklepech

Městská kulturní komise v roce 1925 zřídila městskou knihovnu. Knižní fond tvořilo 1 596 knižních exemplářů, které knihovna získala darem od „Rady zemských muzejních knihoven“ („Рада земських музейних бібліотек“) a z dosavadní městské knihovny. Knihovna se zpočátku nacházela ve sklepních prostorech o rozloze 35 m². Knihovní fond obsahoval jak knihy v češtině, tak v maďarštině a rusínštině, bylo zde i několik knih v ruštině. Knihovní fondy byly tehdy doplňovány převážně díky obyvatelům města, mecenášům, dobročinným organizacím a všemi, kdo se staral o masové rozšíření tištěné produkce.

V tu dobu byly organizovány i putovní knihovny.

Knihy začaly být popisovány na zvláštních katalogizačních lístcích, vyrobených v roce 1921 v Praze v češtině, poté v roce 1925 v Užhorodě v tiskárně „Pomoc školám“ („Шкільна допомога“). Poslední tisk lístků byl uskutečněn ve třech jazycích: v rusínštině, češtině a v maďarštině. Celkem bylo vytištěno 2 000 exemplářů. Později byl proveden tisk lístků rovněž v tiskárně Krivánek a spol. v Užhorodě. Zanedlouho se uskutečnil ještě jeden dotisk lístků výlučně v rusínštině.

Na lístcích se uváděly následující údaje: autor a název díla, místo a rok vydání, nakladatelství, které knihu vydalo. Lístek rovněž obsahoval informaci o rozměru knihy v centimetrech. Pokud měla kniha několik dílů, uváděl se i počet svazků. Na každém lístku byla uvedena signatura.

V té době vycházela mj. tato periodika: *Úřední věstník* (Урядовий вісник, 1920–1934), *Učitel* (Учитель, 1920–1936), *Věneček pro podkarpatské děti* (Віночок для підкарпатських дітей, 1919–1924), *Náš rodný kraj* (Наш рідний край, 1922–1939), *Podkarpatská Rus* (Подкарпатська Русь, 1926–1936) a další.

Popis knih na lístcích se v knihovně prováděl na dvou psacích strojích typu Underwood, které disponovaly latinkou i cyrilicí. Někdy se lístky vyplňovaly v ruce bez použití těchto psacích strojů.

Jak se půjčovalo

Tehdy měla Užhorodská veřejná knihovna kolem 400 čtenářů a několik lidí, kteří se starali o chod knihovny, často na dobrovol-

nickém základě. V tu dobu do knihovny přicházely časopisy a noviny, které vycházely na Zakarpatí. Knihovna dostávala celkem 47 novin a 13 časopisů, například *Náš rodný kraj*, *Včelka* a jiné. Počet knih ve veřejné knihovně dosahoval v roce 1935 4 557 exemplářů. Většinou se sem v této době knihy dostávaly jako dar od různých vědeckých organizací a soukromých osob.

29. prosince roku 1930 bylo na zasedání rady Užhorodské veřejné knihovny rozhodnuto o vytvoření *Pravidel pro veřejné knihovny hlavního města Užhorodu* (Правила для публичної бібліотеки гл. міста Ужгорода), určených čtenářům knihovny. V knihovně platila povinnost předložit čtenářský lístek („legitimaci“) a zaplatit zálohu 10 československých korun. Čtenáři se vydávala abonentská kartička. Pokud byla hodnota knih větší, čtenář musel zaplatit doplatek v hodnotě dané knihy.

Knihovna čtenáři půjčovala vždy pouze jednu knihu. Pokud měla kniha více dílů, knihovna půjčovala zároveň maximálně tři. Doba výpůjčky byla 14 dní s možností prodloužení o dalších osm dní.

Knihu bylo možné si zarezervovat, pokud ji měl v daný moment vypůjčenou jiný čtenář. Za rezervaci se platilo 20 československých haléřů. Bylo zakázáno předávat knihy třetím osobám.

Pokud čtenář překročil výpůjční dobu, knihovna mu po určité době posílala dopis. Pokud na toto oznámení nereagoval, během čtyř dnů mu bylo odesláno opakované oznámení. Poté se knihovník vydal za čtenářem. V takovém případě byl čtenář potrestán za každý týden pokutou. Například, za překročení výpůjční doby o týden musel čtenář zaplatit 50 haléřů, za druhé oznámení – 2 koruny a 50 haléřů, za třetí 3 koruny. V případě, že čtenář nereagoval na oznámení knihovny, záležitost se předávala městskému exekutorovi. Knihovna mohla rovněž požádat o pomoc policii.

V čítárně a také v knihovně se nacházela kniha přání, do níž čtenáři zapisovali svá přání týkající se nákupu nových knih. Knihovnu doplňovali rovněž samotní čtenáři. Byl objeven zápis o takovémto daru. V depozitáři Užhorodské veřejné knihovny se nacházely také knihy v ukrajinštině a ruštině.

Na území tehdejšího Zakarpatí vznikaly čítárny spolku „Osvěta“ („Просвіта“). Takových čítáren existovalo 54.

Do spolku „Osvěta“ vstupovali učitelé z řad národovců. V čele stál advokát Julij Braščajko, tajemníkem se stal Augustin Vološin. Po založení „Osvěty“ v Užhorodu národovci začali zakládat v jednotlivých okresech filiálky a na vesnicích pak čítárny.

Při čítárnách existovaly divadelní kroužky, sbory, orchestry. Ke dni 17. října 1937, kdy se v Užhorodě konal sjezd „Osvěty“, bylo při filiálkách a čítárnách „osvěty“ napočítáno 135 divadelních kroužků, 94 sborů, 44 sportovních kroužků, 12 dechových orchestrů.

V letech 1939–1945, tzn. v době maďarské vlády Užhorodská veřejná knihovna zaved-

la novou podobu katalogizačních lístků. V tu dobu měla knihovna maďarský název a knihovníci se rekrutovali převážně z řad Maďarů. Na lístku se uváděla velikost knihy a písma, místo vydání a počet stránek.

Po válce

V roce 1945 se z knihovny stala Zakarpatská oblastní knihovna pro dospělé. Do knihovny začaly přicházet knihy z různých koutů tehdejšího Sovětského svazu. Jednalo se většinou o propagandistické knihy.

Dějiny sítě státních knihoven Zakarpatské oblasti začínají nařízením Rady lidových komisařů USSR č. 1792 z 21. listopadu roku 1945 „O přijetí plánu rozvoje kulturně-vzdělávacích zařízení“ („Про затвердження плану розвитку культурно-освітніх установ“). Na Zakarpatí tak mělo vzniknout 17 knihoven, včetně jedné dětské, dále pak 505 vesnických klubů a rovněž čítárny.

V klubech, čítárnách, knihovnách a vesnických výborech byly povinně umístěny vitríny, v nichž bylo každý den vyvěšeno aktuální vydání všesvazových novin a poslední novinky Informační kanceláře. Takovým způsobem začala v Zakarpatské oblasti vznikat státní síť knihoven, které se měly stát základem ideově-politického vlivu tehdejšího Sovětského svazu. Užhorodská knihovna byla ve velké míře doplněna knihami z různých oblastí SSSR a hlavně stranickými dokumenty, informacemi ze sjezdů, konferencí apod.

Knihovna v té době nedostávala katalogizační lístky. Díky tomu se tyto unikátní staré katalogizační lístky dochovaly, celkem jich bylo nalezeno asi 100.

Počet čtenářů po roce 1946 vzrůstal a dosáhl téměř 800, zvláště díky studentům, kteří navštěvovali nově založenou Užhorodskou státní univerzitu. V knihovně pracovalo cca 10 zaměstnanců.

Po roce 1960 se Zakarpatská oblastní knihovna pro dospělé začala rozrůstat díky republikovému a svazovému nakladatelstvím, která sem zaslala povinné výtisky knih, což umožnilo značné doplnění fondu.

V současné době se v ZOVVK popis knih provádí na počítačích, které umožňují čtenáři snadno vyhledat danou knihu nacházející se v knihovním fondu. Kromě toho je v knihovně zpřístupněno vyhledávání na internetu, neboť se zde nachází internetové centrum pro čtenáře knihovny.

V roce 1980 knihovna získala status oblastní všeobecné vědecké knihovny. Nyní knihovna nese ve svém názvu jméno F. Potušňaka.

Je patrné, že Zakarpatská oblastní všeobecná vědecká knihovna nevznikla na zelené louce, ale má za sebou 120 let dlouhou historii, přičemž měnila jak své názvy, tak i místo, kde se v Užhorodě nacházela.

HANNA BOBONYČ

hlavní bibliografka Zakarpatské oblastní všeobecné vědecké knihovny F. Potušňaka

Přeložila Tereza Chlaňová

Александр Духовный

За блаженого буде выголошений новомученик Мукачівской єпархії Петро Павел Орос

Русиньскы грекокатолици в новодобій історії мають вже трьох новомучеників, котры терпіли про свою віру почас комуністичного режиму, якый на нашы теріторії пришов по Другій світовій войні.

Вшыткы трьоми были єпископи. Суть то блаженный єромученик Теодор Ромжа, мукачівський єпископ, блаженный єромученик Павел Петро Гойдїч, прашівський єпископ і блаженный єромученик Василь Гопко, помічний єпископ прашівський.

Із Ватікану 5-го августа 2022-го року пришла вість о тім, же Русины будуть мати далшого ородовника. Папа Франціск в тот день потвердив декрет, котрым ся визнавать мучеництво Слугы Божого Петра Павла Ороса, русиньского грекокатолицького священника Мукачівской єпархії і тайного єпископа.

Хто був Петро Павел Орос, котрый буде в найближшій часі выголошений за блаженого в Католицькій церкві?

Родак із села Бірі

Народив ся Петро Павел Орос 14-го юла 1917-го року в селі Бірі, в Саболчско-сатмарьско-берегській жупі, на теріторії днешнього Мадарьска, до родини грекокатолицького священника Івана Ороса. У 1919-ім році му вмер няньо і так ведно із мамов і братом Іваном перебрали ся жыти до села Березники, Сваявского району, де жив його дідо, так само грекокатолицький священник, Кіріл Раковський.

Од 1926-го року зістав лем девятьрічний хлопець ведно і своїм братом цалком сиротов, бо їм вмерла і мама. Занедовго їх взяла до вихованя родина священника, отця Сабова із Скотарьского.

Священик і тайный єпископ

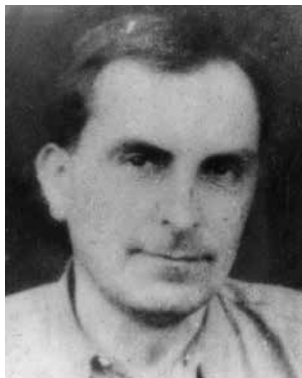
У 1937-ім році закінчив Петро Павел Орос гімназію в Хусті і в тім самім році вступив до Ужгородьской духовной семінарії. 28-го юна 1942-го року був рукоположений на священника руками мукачівского єпископа владыкы Александра Стойки.

Свою душпастьєрську роботу почав і селі Великы Комяты. Подля свідочтва отця Стефана Бендаса владыкы Теодор Ромжа, котрый з приходом Червеной армії на Підкарпатьську Русь видів огорожіня про Грекокатолицьку церквю і їй далше існуваня, што наконець і стало реалностьов, дня 19-го децембра 1944-го року тайно рукоположыв отця Петра Павла Ороса на єпископа про потребы підземельной церкві.

Він продовжовав далше в роботі священника і в році 1946 був назначений на вольну парохію в селі Білкы.

Тиск комуністичных властей

У 1948-ім році містны орґаны влады намагали ся різними методами, тискама, жебы отець Орос перешов на православя. Йому, як і другим священникам, котры не зрадили свою віру і своє покликаня од Бога, заборонили выковувати душпастьєрську роботу.

Но отець Орос ведно із своїма співбратами священниками, отцями Іваном Марґітчом (пізнішым помічним єпископом Мукачівской єпархії), Іваном Романом і Іваном Ченґерієм, тайно, в рамках підземельной церкві обслуговували грекокатолицьких вірників Іршавціны і Виноградівціны.

На початку 1953-го року отця Ороса арештовали і послали до Ужгорода, до розлідного ізолятора КГБ. Арештований був понад два тыждні. В літі того самого року знова хотіли хопити го і арештовати, но подарило ся му втечі. Коли вертав ся з монаштыря в Імстичові, де тайно одправляв Божеску літурґію, коло міста на ріці Боржаві, двараз по нім выстрілили, но не трафили. В постійній небезпечі, без одпочінку, без притулку, ближыв ся день, коли отець Орос мав вмерти мученицьков смертьов.

Мученицька смерть

День перед праздником Успенія Пресвятой Богородіці за юліаньскым календарьом, 27-го августа 1953-го року, в селі Великы Комяты позбєрало ся множество людей. Отець Орос сповідав, одслужыв літурґію, причащав людей. Люди, котры хоронили отця Петра, збачіли, же на сповідь до нього пришла підозріла особа. Очевидно чув, же є в небезпечі.

Выршыли розыйти ся аж над раном і іти на желізничну штацію до села Сільце. Священика допроводила Катарина Станко. Коли пішла купити листок на влак, хопив єй міліціонарь і просив ся, де є отець Орос. Она одповіла, же на знать, но міліціонарь і так го нашов.

Обидвох вів у напрямі на Зарічя. Коло придорожного креста, котрый там стоїть донесь, отець Петро звернув ся до міліціонаря з просьбов, жебы го пустив. Одповідьов было, жебы ся молив, бо то його конець.

Отець Петро став на коліна, спожыв Євхарістію, котру мав коло себе і зазвучали два выстрілы із заду. Отець Орос був на місці мертвый. Катарина Станко побігла по людей, пришов і голова сільской рады, котрый був обурений тым, што зробив міліціонарь, но тот му наказав мовчати, бо інакш з ним зробить того саме.

Тіло убитого священника одвезли до Іршавского шпыталью, по дакілько днях го закопали

меджі терня коло села Камяньске. Пізніше остаткы выкопали робітници міліції і КГБ, і вывезли в напрямі на Іршаву.

Довго не знало ся, де тіло мученика

Довгых 39 років не знало ся місце, де є похоронений отець Орос. Аж по легалізації Грекокатолицькой церкві нашли ся свідкове, котры під присягю розповіли правдиву історію тых траґічных днів.

28-го юла 1992-го року колишній начальник ізолятора Іршавского Районного одділіня выконавчої службы був согласный дати свідочтво і вказав гараж міліції, де было закопане тіло. По екзгумації і выконаній експертізі 23-го августа 1992-го року одбыло ся перепохованя остатків отця Петра Ороса із вшыткыма честованями, якы належать його сану.

На другый день одбыв ся архієрейський похорон. Моцї отця Ороса поклали до капличкы, котра є близко церкві у селі Білкы.

Зістав у памяти людей

Отець Орос зістав у памяти людей і його мучеництво, головно по обновліню Мукачівской грекокатолицькой єпархії, было честоване. І зато зачав наперед на єпархіалній уровни процес беатіфікації.

В октобрі 2014-го року одбыла ся авдієнція у префекта Конґреґації у справах святых Його Еміненції Анджела кардінала Амато, почас котрой втогдышній мукачівський єпарха, в блаженій памяти владыкы Мілан Шашік, передав завершены матеріалы єпархіалной фазы беатіфікаційного процесу, і тым справа поступили до римской фазы. В Мукачівській єпархії каждый рік припоминають собі його мучеництво і пішов путьов.

12-го августа 2012-го року в роднім селі отця Ороса была одкрыта памятна табла тому великому сынови Підкарпатя. Памятну таблю ведно ініціовали Українське вседержавне самосправованя і Русинське вседержавне самосправованя в Мадарьську.

Най новий блаженный мученик Мукачівской єпархії укріплять духовне взырстаня цілого русиньского народа, бо проти народа вірного Богу, не зможуть ся жадны неприятели.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Oslovila mě prodavačka...

Kdysi mi jedna prodavačka v Bille řekla z ničeho nic, že je z Podkarpatské Rusi. A dodala, že jim v Užhorodě T. G. Masaryk na své náklady vystavěl školu, protože škola, kam dosud docházely děti přes kopce, se v zimě nedala navštěvovat. Nevím proč to říkala zrovna mně, ale bylo to zajímavé sdělení. President Masaryk měl zpočátku plat podle zákona 93/1918Sb. 3300 000Kč základního platu a 3300 000Kč na výdaje plynoucí z jeho úřadu, proto se mohl angažovat v oblasti výstavby škol, boji proti tuberkulóze a v dalších podpůrných činnostech. Pokud budeme uvažovat, že současná koruna je asi 15Kč, potom měl k dispozici nemalé částky proti současným hlavám státu. Později si to snížil na 900 000Kč základního platu a 1800000Kč na výdaje plynoucí z jeho úřadu. Stejnou částku platil prezidenta jako v zákoně 93/1918Sb. uváděl prezidentský dekret 56/1945 Sb.

Vladimír Procházka

Olena Mondičová a Zdeněk Burian

Dovolujem si vás oslovit v súvislosti s menom (skoro zabudnutej) sochárky Oleny Mandičovej-Šinályovej (uvádzanej aj ako Mondičová).

Dostal som sa k viacerým informáciám o živote a diele tejto umelkyne; najprv článok v slovenskom denníku Pravda (z roku 2011), potom rozhlasové vysielanie ČRo v rámci cyklu Stopy, fakta, tajemství (*Sochařka a prezident aneb Talent v moři zapomnění. Kdysi slavná, dnes zapomenutá Rusinka Olena Mondičová-Šinályová - 2016*). Napokon som sa dostal aj k časopisu Podkarpatská Rus a dvom článkom o tejto sochárke. Neskôr som objavoval ďalšie informácie o nej a jej dielach a veľmi ma to zaujalo. Napr. na jeseň sa pripravuje osadenie busty na jej náhrobok v Košiciach pri príležitosti 120. výročia jej narodenia.

Ale vám píšem najmä kvôli príspevku prof. Ivana Popa v časopise Podkarpatská Rus č. 2/2012. V závere článku autor píše: ... "Jediný, kto na ni občas vzpomnël, byl spolužák z AVU, známý český grafik a ilustrátor zaniklého světa dinosaurů Zdeněk Burian." Ako obdivovateľa diela Zdeňka Buriana ma táto veta zaujala a bol by som veľmi rád (a nielen ja...), keby som sa o tom mohol dozvedieť aj viac.

Môžem ešte uviesť to, čo viem: Olenin brat Timofej Šinály bol priateľom Zdeňka Buriana v Prahe a pozval ho v lete v roku 1922 k nim na Slovensko do obce Kováčovce, kde strávil

asi štyri mesiace. Zdeněk Burian mal vtedy 17 rokov. A ko veľký talent sa dostal na AVU v Prahe už štrnásťročný, Olena práve v tom roku 1922 na AVU nastupovala a mladý Burian jej vraj pomáhal v zdokonaľovaní kresby a maľby pred nástupom na školu. Na tento pobyt na Slovensku si Zdeněk Burian veľmi často spomínal v rôznych rozhovoroch ako na výnimočný životný zážitok, aj s krátkym pobytom medzi kočovnými Cigánmi, v prírode pri rieke Ipeľ. Tieto informácie sú uvedené v rôznych článkoch a knihách o živote a diele Zdeňka Buriana. Okrem toho vieme, že Burian mal vo svojom adresári uvedenú aj adresu staršieho brata Oleny - Karola Šinályho z Ostravy.

Ešte aby som sa trochu predstavil: som architekt na dôchodku, mám 69 rokov a žijem v Prešove.

Štefan Jáni

Znal niekdo Ladislava Mašíku?

(Dotaz s našeho kontaktného formuláre (<https://podkarpatskarus.cz/contact>))

Dobry den, hledám stopy po svém příbuzném Ladislavu Mašíkovi, narozeném 1911 v Mukačevě, po válce byl poštáček v Táboře. Předem děkuji za každou zprávu.

Zdeněk Pavelka

Operní pěvec zpívá rusínské balady

Podbeskydské balady – tak byl nazván koncert, který se nedávno konal ve svídnickém klubu Holíčstvo. Protagonistou byl svídnický operní pěvec Igor Kucer a jeho tři přátelé – muzikanti Peter Uher, Branislav Valanský a Michal Čerevka.

Igor Kucer řekl, že v šedesátých letech minulého století měla vyjít kniha *Balady východného Slovenska*. Seshbíral je Orest Zilynskyj, významný ukrajinský etnograf a lingvista působící v Praze. Kniha však vyšla až před několika lety. Jde o rusínské lidové písně. Igor Kucer dostal nabídku, zda by část těchto balad hudebně nezpracoval.

„Pustil som sa do toho a z množstva vyše 450 balád, ktoré Orest Zilynskyj zozbieral, sme hudobne spracovali osem. Následne vyšli na našom CD albume *Podbeskydské balady*, a práve preto sa aj celý náš projekt a koncert volal Podbeskydské balady,“ vysvetlil Igor Kucer.

Společně s Petrem Uherem, Branislavem Valanským a Michalem Čerevkou dokázali citlivě a empaticky vybrat z množství balad ty, které jsou obsahově zajímavé a hudebně nápadité a plastické. Například *Koly murovaly bilu Makovicju*, *A popid haj zelenenkyj*, či *Přišli karty sedlakum* a další...

Po Svidníku následovaly koncerty v Michalovcích, Košicích, Bardějovských Kúpeloch a Humenném. Záměrem Igora Kucera je rusínské podbeskydské balady propagovat i v příštím období. „Chceli by sme aj v budúcnosti nadviazať na tieto koncerty a je predbežná dohoda, že by mohli zaznieť na viacerých letných podujatiach. Našou ambíciou je tento projekt predstaviť širokej kultúrnej verejnosti aj v iných mestách východného Slovenska,“ sdělil svídnický operní pěvec Igor Kucer.

ap

Setkávání

Potkáváme je na ulicích, v nákupních centrech, v parku. Naše nové spoluobčany z Ukrajiny. Mladé ženy s kočárky a s dětmi školového věku, skupinky starších lidí. Naše děti nebo vnoučata je budou brzy potkávat ve školních lavicích. Chodí pěkně oblečení, ženy mírají nalakované nehty – už jsem slyšela trochu nevrlou poznámku, jaké že to jsou uprchlice, když si je malují... Jenže to je (či spíš byl) na Ukrajině zřejmě módní trend.

Většinou jsou však přijímání vstřícně, s ochotou pomocí, když je třeba. Často to bývá kvůli jazyku, je jim třeba poradit například při výběru zboží. Nebo nasměrovat na nějaký úřad. K tomu malá poznámka: bydlím naproti Úřadu práce v naší čtvrti, kde od počátku ruské agrese a po celé jaro stáli u vchodu nově přichozí Ukrajinci a disciplinovaně čekali, až na ně přijde řada. Už před nějakou dobou to tam notně prořídlo, je téměř prázdno. Velké vlny uprchlíků

zřejmě skončily. Mnozí se vracejí domů, řada si už u nás našla práci. Ale potřeba pomoci stále trvá a já jen doufám, že trvá i ochota našich lidí.

Paní majitelka domu, kde bydlí část mé rodiny, hned po začátku agrese nabídla jeden volný byt zdarma ukrajinské rodině, a pořad ji tam má. Stejně jako jiní ochotní bytovatelé. Peníze na humanitární konta stále proudí. Jedno nakladatelství vydalo zajímavou záložku – je na ní ukrajinská a česká abeceda. (Lze to vnímat jako pomoc nejen Ukrajincům, ale i našim občanům, kteří mají co do činění s běženci a neumějí číst azbuku.) Na veřejných budovách, úřadech, na průčelí kulturních institucí často visí ukrajinská vlajka jako symbol solidarity s bojující zemí.

Ještě se vracím k osobním setkáváním, která zažíváme snad denně. I já měla nedávno jedno takové.

Mám malého soukromého koníčka: V metru, autobuse či tramvaji počítám, kolik lidí se ne-

kouká do mobilu, ale čte si knížku, časopis, nebo třeba text z čtečky. A tuhle jsem ve voze metra C napočítala dokonce pět čtenářů, to je docela pěkný počet. Sedla jsem si vedle mladé, hezké dívky v kraťasech, která měla taky otevřenou knížku. Takovou malou, akorát do kabelky. A když už tak nepatříčně pátrám po čtenářských zálibách, a navíc sedím vedle, nenápadně se dívám, co čte. Byla to modlitební knížka. V ukrajinštině. Listovala v ní zvolna, u jednotlivých stránek se zastavovala a chvílku se dívala mimo papír, někam nad řádky. Dalo se z toho poznat, že text zhluboka vnímá, možná si ho i opakuje. Ani pořádně nevím proč, došlo mě to. Že je to u mladé dívky překvapivé? Že by takovou četbu v metru málokdo čekal? Nejspíš mě vzala ta nečekaná situace – modlitba v metru.

Ale možná, že Ukrajina vedle zbraní, statečných vojáků a pomoci z celého světa potřebuje i modlitbu.

ap